

Antoine de Salins – François Villeroy de Galhau: A modern kor pénzügyi fejleményei a keresztény etikai követelmények tükrében*

Fordította: Kocsis Tamás, Nemcsicsné Zsóka Ágnes és Dabóczi Kálmán

Témák: gazdaság, pénzügy, pénz, társadalom, közgazdaságtan, vállalat, szervezet, befektetés, beruházás, etika, spekuláció, hatalom, jólét, közjó, kereszténység, katolikus, egyház, enciklika, teológia

Az 1987 októbere óta ismétlődő pénzügyi válságok immár olyan kérdéseket is felvetnek, amelyek előtérbe állítják a pénzügyi szektor esetleges negatív hatásait a termelő gazdaság, illetve az emberi személy jóléte szempontjából. A legújabb európai monetáris válság ráadásul arra is rámutatott, hogy a politikai hatóságok képtelenek a tőke mozgások felügyeletére: a gazdaság fölötti tényleges hatalom, úgy tűnik, a közösségi és a demokratikus szervek kezéből az ellenőrizetlen és személytelen pénzügyi piacok kezébe csúszott át.¹

A keresztény társadalmi tanítás mindaddig meglehetősen visszafogott maradt a pénzügyi tevékenységeket illetően. Néhány dokumentum azonban már felvetett bizonyos kérdéseket, így például: *„A mai vállalatvezetőknek fel kell tenniük önmaguknak néhány pénzügyi tevékenységüket érintő alapvető kérdést. Nem lehetséges-e az, hogy az egyébként nélkülözhetetlen pénzügyi tevékenység esetenként olyan eltúlzott, vagy akár elsődleges céllá vált a vállalatok számára, hogy az már a javak és a szolgáltatások előállításának a rovására megy? Nem lehetséges-e az, hogy a rövid távú előnyök keresésével a termelésre irányuló erőfeszítések hátrányt szenvednek?”*

Ezek a megjegyzések a francia püspökök legutóbbi gazdaságról szóló nyilatkozatából származnak, ami 1988-ban jelent meg *Termelés és elosztás* (Produce and Share) címmel (Social Commission of the French Episcopate □1988□). A problémafelvetés születési dátumát tekintve (röviddel az 1987-es részvénytőkepiaci összeomlás után) úgy tűnhet, hogy az csak korlátozott érvényességgel bír. Ám a korszakot az általános reményvesztettség is jellemezte (különösen Franciaországban), ami a vállalatok viszonylag alacsony mértékű produktív befektetéseinek és a gyorsan bővülő pénzügyi tevékenységeknek volt köszönhető.

Mindenesetre általánosan elfogadott, hogy a pénzügyi szektor ma nagy szerepet játszik a modern gazdaságok működésében. Éppen ezért egyre sürgetőbb azon kérdések felvetése, amelyek e tény jelentőségét (beleértve az erkölcsi vonatkozásokat is) a hagyományos keresztény társadalmi tanítás tükrében firtatják.

Ennek érdekében hasznos lehet a pénzügyi szektort szándékosan tág és egyszerűsítő módon meghatározni, mely meghatározás lefed minden pénzmozgással kapcsolatos tevékenységet (inkább mint a javak és szolgáltatások cseréjét) és rendszerint magába foglalja a pénzügyi közvetítést is (anélkül azonban, hogy kizárnánk a „termelő” cégek egymás között közvetlenül

¹ Például csak a devizapiacon közel 1000 milliárd dolláros forgalmat bonyolítanak le naponta, azaz valamennyi központi bank teljes tartalékával megegyező nagyságú összeget.

bonyolódó egyszerű ügyleteit). A pénzügyi szektor fogalma ily módon szinte mindent felölel, ami kapcsolatba kerül a pénzügyi piacokkal, illetve a pénzügyi közvetítőkkel.² A későbbiekben e piacok alakulását oly módon fogjuk tárgyalni, hogy a bekövetkezett változás hátterét, illetve a piacok működését és feladatkörét is némiképp megvilágítsuk.

Minthogy szeretnénk elősegíteni a válaszadást az újonnan felbukkanó kérdésekre, ezért különösen három területre irányítjuk a figyelmet: (1) a pénzügyi szektorra gyakorolt azon hatásra, amit néhány alapvető, gazdaságról szóló hagyományos egyházi tanítás fejtett ki; (2) arra a – gyakran inkább kiegészítő, mint kizáró jellegű – viszonyra, amely a pénzügyi szektor és a gazdaság „reál” szférája között áll fenn; és (3) a gazdasági tevékenység modern válfajaiban rejlő azon társadalmi újdonosságokra, amelyek jelentős „pénzügyi tartalmat” hordoznak.

Az egyház és a pénz: az egyház társadalmi tanításának néhány fontosabb pontja és azok hatása a pénzügyi tevékenységekre

Az egyház, az evangéliumra támaszkodva, mindig is következetesen óvott a pénztől, vagy legalábbis a pénzzel való foglalatosságtól. Ebben az összefüggésben a kamatra adott kölcsönöket illető XVIII. századig tartó hivatalos megbélyegzés Krisztus tanításának túlzottan betű szerinti olvasatának tűnik („*Egy szolga sem szolgálhat két úrnak. ... Nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak*” □ Lk 16,13□).³ A gazdasági és pénzügyi körök gyakran gyanakvóan tekintenek az egyházra. A közgazdászok, és különösen a pénzügyi szakértők számos megkérdőjelezhető támadást intéznek a gazdasági tevékenységekre vonatkozó katolikus társadalmi tanítás irányába, túlzottan akadályozó jellegűnek minősítve azt.

A *Sollicitudo Rei Socialis*-ből (1987) kiolvasható, hogy II. János Pál támadja a mindenáron való profitra törekvést, és „*a profit utáni kizárólagos vágyat*” a korunkat jellemző két strukturális bűn közül az egyiknek tartja (SRS #37).⁴ Ez szintén elmarasztaló jellegű megjegyzésekre sarkallt egyeseket, még mostanában is. A modern pénzügyi szféra teljes egésze alighanem úgy tekinti magát, mint akire rávetül e figyelmeztetés árnya.

Szeretnénk felülvizsgálni a terület napjainkban felbukkanó sajátos etikai vetületeit. Ám mielőtt ezt megtennénk, egy pillantást kell vetnünk az egyház társadalmi tanításának valamennyi gazdasági témát érintő két legfontosabb elemére, amelyek értelemszerűen a pénzügyi szektorra is éppúgy vonatkoznak. Egyrészt a szolidaritás szükségességéről, másrészt pedig a munka tőke feletti elsőbbségéről van szó.

A szolidaritás szükségessége és a szegények iránti megkülönböztetett szeretet

A szegények iránti megkülönböztetett szeretet a keresztény tradíció leglényegibb része, ami Krisztus tanításából fakad („*amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek*” □ Mt 25,40□). Mindez vezérfonalként szolgált a keresztény hagyomány számára a történelem

² Ezen jellemzők leírását lásd Pour une éthique des marchés financiers (1990).

³ A kamatra adott kölcsön tiltása nagymértékben magyarázható a koraközépkori viszonyokkal (uzsorások által elkövetett visszaélés, jövőorientált megtakarítások hiánya). Az egyház fokozatosan figyelembe vette a később bekövetkezett gazdasági és pénzügyi változásokat.

⁴ A pápai enciklikákra a következő rövidítésekkel hivatkozunk: *Rerum Novarum* (1891) – RN; *Quadragesimo Anno* (1931) – QA; *Mater et Magistra* (1961) – MM; *Pacem in Terris* (1963) – PT; *Populorum Progressio* (1967) – PP; *Octogesima Adveniens* (1971) – OA; *Laborem Exercens* (1981) – LE; *Sollicitudo Rei Socialis* (1987) – SRS; *Centesimus Annus* (1991) – CA. A *Gaudium et Spes* (1966) kezdetű lelkipásztori konstitúció rövidítése GS.

során, ami az irgalmas cselekedetekben és a szegények oltalmazásában látható módon fejeződött ki.

De a szolidaritás elve a szegények megsegítésének ezen kötelezettségén túl arra a tágabb meggyőződésre is rámutat, hogy az emberi személyiség csakis társas viszonyok között teljesíthető ki. Az emberi társadalom nem véletlenül létezik, s nem a vak véletlen kovácsolta egybe. Az egyházi álláspont ezért az 1986-os „Keresztény szabadság és felszabadulás” (Christian Freedom and Liberation) című tanításnak megfelelően ellenzi a társadalmi vagy politikai individualizmus minden formáját. Ez az igény áll számos olyan kérdés középpontjában, amelyet az egyház tesz fel a gazdasági tevékenységgel kapcsolatban, és ami különösen szorosan kapcsolódik az e tanulmányban tárgyalt témához: miként segíti elő, illetve gátolja a pénzügyi szektor alakulása a hatalom és a jólét igazságos eloszlását?

Négy konkrét kérdés bukkan fel ebben az összefüggésben – vagy inkább négy olyan sejtelen, amelyek a pénzügyi tevékenységek modern kori fejleményeinek szerepére engednek következtetni. Négy potenciálisan megjelenő veszélyforrásról van szó, amelyek a fent említett fejleményekből táplálkozhatnak. A veszélyforrások a következők: (a) a hatalom túlzott koncentrációja; (b) az országok közötti egyenlőtlenség; (c) a gazdasági erőforrások oly módon történő elosztása, ami ellentétben áll a földi javak egyetemes rendeltetésének tágabb követelményeivel; és (d) az erőforrások használata a fölöttük ellenőrzést gyakorlók által, amely módszer nem biztosítja a társadalmi igazságosság kellő figyelembevételét.

(a) *A hatalomkoncentráció.* XI. Pius pápa a *Quadragesimo Anno* (1931) kezdetű enciklikájában elsőként bírálta a gazdasági hatalomkoncentrációt. Noha szóhasználata hatvan év elteltével kissé elavultnak tűnhet, erőteljes szavait sokan még ma is előszeretettel idézik a tőkével foglalatostkodó „pénzügyi spekulánsokkal” szemben: „*Korunknak mindennél inkább szembeötlő jelensége és jellegzetessége, hogy nem csupán anyagi eszközök, hanem mérhetetlenül nagy hatalom és despotikus gazdasági mindenhatóság halmozódik fel néhány ember kezében, akik többnyire nem is tulajdonosai, hanem csak kezelői és működtetői a rájuk bízott vagyontömegnek, amely fölött korlátlan teljhatalommal rendelkeznek.*” (QA #105)

„*Ezt a hatalmat – folytatja XI. Pius – azok tudják a legkíméletlenebbül gyakorolni, akik a pénztőkét birtokolják és uralják, mert így fennhatóságuk alatt vannak a kamatok, uralják a hitéletet, ennek következtében az egész gazdaság vérkeringését ellenőrzik, és olyannyira ők vezéreltik a gazdaságnak ezt az éltető elemét, hogy akarataik ellenére senki még csak lélegzethez sem juthat.*” (QA #106)

Míg a kérdésselvetés ezen formája kissé túlhaladott lehet, az továbbra is igaz marad, hogy az egyház a pénzügyi fejleményekkel kapcsolatos hatalomkoncentráció egyetemes kérdését mindig az emberi szolidaritásról alkotott felfogásának tükrében értelmezi.

(b) *Országok közötti egyenlőtlenségek.* VI. Pál, az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, valamint II. János Pál hasonló gondolatokat fogalmazott meg az országok közötti egyenlőtlenségekkel kapcsolatban. A szolidaritás iránti igény erőteljesen és széles körben tudatosul a nemzetközi és egyéb kölcsönös kapcsolatokkal átszőtt új környezetben. A pénzügyi szektor fejleményeinek sajátos hatását ritkán említik. Azonban a téma felbukkant az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsának 1986. decemberi dokumentumában, a nemzetközi adósságkérdés tárgyalása során: „*A fejlődő országok adósságát a gazdasági, politikai és technológiai viszonyok szélesebb összefüggésébe kell helyezni, ami egyaránt rámutat az országok közötti egyre erőteljesebb kölcsönös függőségekre és a közjóra törekvés során szükséges nemzetközi együttműködésre. Az igazságosság megvalósítása érdekében ennek a kölcsönös függőségnek a szolidaritás új és*

erőteljesebb megfogalmazását kellene életre hívnia, ami tekintetbe veszi minden ember egyenlő méltóságát, inkább minthogy az az erősek uralmához, nemzeti egoizmushoz, egyenlőtlenségekhez és igazságtalanságokhoz vezetne. A monetáris és pénzügyi terület ezért ma sürgető és újszerű módon parancsol figyelmet.”

A pénzügyi közvetítő eszközök fejlődésével kapcsolatos egymásra utaltság ebben az összefüggésben úgy tekinthető, hogy az egy olyan új kockázat elismerése, ami magából a függőség kialakulásából származik. A folyamat hozzájárulhat a jólét megvalósításához, de új hatalmi egyenlőtlenségekhez is vezethet – országok között és országhatárokon belül egyaránt.

(c) Az erőforrások elosztása a földi javak egyetemes rendeltetésének figyelembevételével nélkül. Még mindig magára a szolidaritás elvére alapozva, az egyház a magántulajdon korlátainak megvonására törekszik, hivatkozva a földi javak egyetemes rendeltetésére, mely elv meghalad minden egyéb, javak fölött hatalommal bíró intézményt. A földi erőforrások valamennyi emberi lény használatára szolgálnak, így az emberek élethez való joga úgy fogható fel, mint ami az egyéni méltóságot és a családi élet szükségleteit egyaránt biztosítja. „Isten a Földet valamennyi javával minden emberi lény és az emberek használatára szánta. Így, amint minden ember az igazságot szolgálja és a felebaráti szeretetben egyesül, a teremtett javaknak – ésszerű mértéken belül – bőségesen rendelkezésükre kell állniuk. Ebből az következik, hogy korlátozni kell az önmagában jogos és szükséges magántulajdonhoz való jogot, annak társadalmi rendeltetése erejéig.” (Congregation for Catholic Education □1988□)

Ez az elv bizonyos problémákat vet fel a közgazdász számára. Egy piacgazdaságon belül a pénzügyi közvetítés jelentős szerepet tölt be az „erőforrások allokációjában”. Egyesek megtakarításaiból mások beruházási szükségleteit finanszírozzák, abban a reményben, hogy a pénzügyi körforgás hozzájárul az optimális mértékű gazdasági növekedés eléréséhez. Vajon ez a pénzügyi gazdálkodási folyamat „a földi javak egyetemes rendeltetésének” megvalósítása irányába hat, avagy azzal éppen ellentétes hatást fejt ki? E kérdés megválaszolásához nyilvánvalóan szükséges annak ismerete, hogy mi az ily módon finanszírozott befektetés „társadalmi hasznossága”. Ez nehezen definiálható fogalom. A kérdést mégis fel kell tenni, és a témát később alaposabban is megtárgyaljuk.

(d) Az erőforrások használata olyan tulajdonosok által, akik a társadalmi igazságosságra nincsenek tekintettel. Minthogy a pénzügyi tevékenység jelentős kockázatokat hordozhat magában, ezért az igen jelentős profitot hozhat az egyének és a vállalatok számára. Az ebben az összefüggésben követendő alapelveket illetően az egyház rendszerint néhány általános megfogalmazásra szorítkozik, és az adott egyén saját ítélőképességét hangsúlyozza. Ám ez újra előtérbe helyezi a földi javak egyetemes rendeltetéséből származó elv egyik legfontosabb aspektusát. Az egyének sosem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy még az általa jogszerűen birtokolt erőforrások sem csak őhöz tartoznak, hanem a tágabb közösséghez is. Ezeket úgy kell kezelnie, hogy ne csak neki magának, hanem másoknak is a hasznára lehessenek (vö. GS #69).

A gazdasági és politikai hatalomkoncentráció, az országok közötti egyenlőtlenségek, a jólét eloszlása és az erőforrások használata: e négy téma átgondolása az egyházat rávezetheti arra, hogy alaposabban megértse és helyesebben ítélje meg a pénzügyi szolgáltatások modernkori fejleményeit keresztény szempontból.

A humanista követelmény: a munka elsőbbsége a tőke felett

Az egyház által kiemelt második fő prioritás a „munka elsőbbsége a tőke felett”. Ez az elv kevésbé ismert, vagy inkább kevésbé értett, mint a szolidaritás iránti általánosabb követelmény. Ám ez az elv a „reál”- és a „pénz”gazdaság kapcsolatában nagyon is mérvadó.

(a) II. János Pál a *Laborem Exercens* kezdetű enciklikájában erőteljesen hangsúlyozza ezt a szempontot, amit az egyház mindig is tanított: „*Ez az elv nagyon szorosán kötődik a termelési folyamathoz, amelyben mindig a munka az elsődleges létrehozó ok, míg a »tőke«, a termelési javak összességében mindig csak eszköz, vagy eszköz-ok.*” (LE #51) II. János Pál hozzáteszi: „*Ez az elv valóban az ember teljes történelmi tapasztalatából merített nyilvánvaló igazság.*” (uo.)

A közgazdászok számára azonban mindez távolról sem „nyilvánvaló igazság”. A klasszikus megközelítésben a munka és a tőke a termeléshez szükséges két tényezőt jelentik, amelyeket a cégnek a versenyképesség biztosításához szükséges arányban kell felhasználnia. Ebből szervesen következik, hogy a tőke és a munka között nincs semmiféle meghatározott vagy egyetemes érvényű abszolút hierarchia. Valójában azonban találhatunk friss példákat olyan sikeres cégekre, amelyek a munkára és a tőkére egyaránt hangsúlyt fektetnek. Könnyű lenne rámutatni a pénzügyi jellegű szemléletmód és az emberi erőforrás megközelítés közötti ellentmondásokra a vállalat fejlődése szempontjából, azonban a gyakorlatban a sikeres vállalatok mindkét megközelítésre támaszkodnak, s ezek kiegyensúlyozott arányára törekednek.

Ám az egyháznak nem áll szándékában alternatív közgazdasági elemzéssel előállni, hanem csupán az alapértékekhez kíván ragaszkodni. Így a munka tőke feletti elsőbbsége olyan igény, ami nem elégedhet meg a klasszikus gazdasági optimum pusztá elérésével (amit a közgazdász joggal hangsúlyoz), hanem az az emberiség fejlődése, mint végső cél összefüggésében nyer értelmet. Ebben a kontextusban a munka – ami az emberi fejlődés központi vonása – olyan erkölcsi értékkel rendelkezik, amihez méltóságban semmi más nem fogható. Ezért a vállalatvezetők számára a munka tőke feletti elsőbbsége nem azt kell jelentse, hogy a tőkét és a munkát ne a lehető leghatékonyabban használják fel a termelési folyamatban, mert különben csődbe juthatnak. Ám azt a tényt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az emberi munka több mint termelési tényező. Ha mégis így tennének, elkövetnék az „*ökonomizmus tévedését*”, ami „*az emberi munkát kizárólagosan gazdasági rendeltetése szerint szemléli*” (LE #59).

A megkülönböztetés ilyen formája nehezen valósítható meg a mindennapi gazdasági cselekvés során, éppen azért, mert rendszeren kívül álló célt testesít meg. Úgy tűnhet, hogy az elv eltérít bennünket a pénzügyi szférától, ám a gazdasági megfontolások újra felbukkannak a *munka tőke feletti elsőbbségéből* levont egyházi következtetésekben. Az egyházi dokumentumokban az elsőbbség a tőke munkával szembeni kétszeres alárendeltségében fejeződik ki: *egyrészt a tőke származását illetően, másrészt annak rendeltetése szempontjából*. II. János Pál tömören fogalmazza ezt meg a *Laborem Exercens*-ben: „*a tulajdont mindenekelőtt azért szerzi az ember munkával, hogy a munkát elősegítse*” (#64).

A munka tőke feletti elsőbbségének e követelménye a gyakorlatban azokat a gazdaságokat érinti a leginkább, amelyekben a tőke kevésbé fontos szerepet tölt be a termelési folyamatban és a jólét létrehozásában (szemben a gazdaságilag fejlettebb társadalmakban tapasztalható mértékkel). II. János Pál számára a gazdasági oldalnál fontosabb az, hogy helyesen tekintsünk a munkára: a munka az emberiség önkifejezését szolgáló eszköz, ezért a dolgok fölött primátusa és elsőbbsége van. Ez a tulajdon fogalmának valódi jelentése.

(b) Alapjában véve az az elgondolás, hogy a tulajdont „*elsősorban munkával*” szerzi az ember, nem jelent többet annak a ténynek az egyszerű felismerésénél, hogy a legtöbb család esetében a munkából származó kereset teszi ki a jövedelem nagy részét. Az egyház mindig is

hangsúlyozta, hogy a jogos nagyságú munkabérnek biztosítania kell egy „szerény vagyon” megszerzését (XI. Pius) – továbbá nem kellene túlzott mértékűnek lennie a ténylegesen nyújtott szolgáltatáshoz viszonyítva (XXIII. János). Az úgynevezett „*másodlagos*” jövedelmek – amelyek például a szociális ellátásból származnak és Franciaországban az összes jövedelem egyharmadát teszik ki – nem kevésbé fontosak, ha azokat a munkából szerzett jövedelemhez viszonyítjuk (LE #92).

A tőkéből származó jövedelem rendszerint a spekuláció bírálata kapcsán jelenik meg. Például XI. Pius szerint a „*könnyű haszonnal kecsegtető ún. szabad kereskedelem nagy tömegeket vonz a forgalmazói-viszonteladói mesterséghez; ezeknek egy az álmuk: minimális munkaráfordítással, simán gyors haszonhoz jutni; ezért spekulációval, üzleteléssel, az árakat ötletszerűen és nyereségvágyból hol felemelve, hol csökkentve keresztülhúzzák a komoly gazdasági emberek tervező számításait*” (QA #132).

Ehelyütt két pont kifogásolható: a könnyedén szerzett profitok (kevés munkával elért gyors nyereségek) és a spekuláció termelő gazdaságra kifejtett negatív hatásai. Az első pont a munkával szerzett tulajdon szempontjából kérdőjelezhető meg. A második behatóbb elemzést igényel, amit a későbbiekben fogunk elvégezni. Ám annyi már itt is leszögezhető, hogy a hagyományos egyházi nézőpontból szemlélve problémás a spekulatív pénzügyi tevékenységekkel kapcsolatos nagy és gyors profitok lehetősége.

(c) II. János Pál szerint a tulajdonszerzés a „*munka elősegítése*” céljából történik. II. János Pál kiemeli, hogy a termelőeszközök birtoklásának egyetlen törvényes indoka az, hogy a munkát szolgálja (LE #64). Ez felveti a tőkebefektetés mikéntjének problémáját. Az egyház tanításában szilárd pontot képez az a tétel, hogy a beruházásnak a foglalkoztatást kell szolgálnia. A *Laborem Exercens* előtt a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et Spes* kezdetű konstitúciója megállapítja, hogy a beruházásoknak „*arra kell irányulniuk, hogy mind a mostani, mind a jövő népesség számára elég munkaalkalmat és jövedelmet biztosítsanak*” (#70). XI. Pius 1931-ben olyan ipari fejlődésről beszélt, ami „*a fizetett munka gazdag forrásává válhatna*”. Azonban ezt is hozzáfűzte: „*feltéve, hogy ez a munka valóban hasznos javak előállításával jár*”. Mindkét esetben (munkaalkalmak és szükségletek) hivatkozik a tőke emberiség érdekében történő felhasználására, ami minden gazdasági tevékenység végső mércéjéül szolgál.

E ponton a katolikus társadalmi tanítás egyetért a „produktív befektetést” támogató hagyományos érvekkel. A vállalatok által végzett pénzügyi spekuláció – amit megkönnyít a pénzügyi szolgáltató szektor fejlődése – tőkével való visszaélésnek tekinthető, ami eltérít a „valós gazdaságba” történő befektetéstől. Ez a megközelítés közvetlen kapcsolatban áll a kereszténység fundamentálisan humanista látomásával: végső soron minden az ember saját munkájából származik, és végeredményben ide is kell visszatérnie mindennek. Ez az a mondanivaló, amit az egyház minden alkalmas és kevésbé alkalmas pillanatban hangoztat.

Ezzel egy időben nem áll meg az általunk lakott világ gazdasági szervezeteinek fejlődése. Az egyház mindig precízen lehatárolt helyzetekre kívánt reagálni társadalmi tanításában, s nem kívánt elvont vagy időtől független elméleti kérdésekre válaszolni. Így a *Rerum Novarum* (1891) a munkásosztállyal, a *Quadragesimo Anno* (1931) a nagy gazdasági válsággal és a munkanélküliséggel, a *Populorum Progressio* (1967) pedig a fejlődésben elmaradt világgal foglalkozott, s valamennyi az éppen akkor égető kérdésekre kereste a választ. A pénzügyi közvetítés nem olyan régen került az érdeklődés homlokterébe. Ez a késés talán annak köszönhető, hogy a pénzügyi eszközök nem kívánnak oly drámaian életbevágó döntéseket az alkalmazók vagy a következményeket elviselni kényszerülők részéről. Mégis, az ezen a területen

történő éleslátásnak már itt az ideje, minthogy egyes társadalmak gazdasági élete jelentős változásokon ment keresztül. Így például a munkáért kapott fix fizetés – meglehetősen sok ember esetében – a jövedelemnek pusztán csak egy eleme, még ha bizonyára a legfontosabb eleme is. Legfőképp pedig: a termelő szektor csak egy a többi szereplő között, miközben a szolgáltató szféra rohamosan növekszik. A jelenség alaposabb áttekintésében a pénzügyek csupán egyetlen elemet jelentenek, bár kétségtelenül a leginkább látható és a legkockázatosabb elemet. Az embernek új etikai problémák felbukkanásával kell megbirkóznia, de mindenekelőtt sokkal egzaktabban kell meghatározni a pénzügyi szektor és a reálgazdaság pontos viszonyát, hogy e kérdéseket valós természetüknek megfelelően közelíthesse meg.

A pénzügyi szektor és a reálgazdaság szembenállása, illetve egymást kiegészítő viszonya

Két témakört kell tisztáznunk ahhoz, hogy megbirkózhassunk a pénzügyi tevékenységet érintő etikai kérdésekkel: az egyik a pénzügyi szektor és a reálgazdaság közötti összefüggések természetével kapcsolatos (amint ezt fentebb már jeleztük), a másik pedig a spekuláció jelentésének és szerepének feltárását jelenti.

„Szétkapcsolás”

(a) Szem előtt tartandó a *pénzügyi szektor működésének néhány alapvető jellegzetessége.*

A pénzügyi tevékenység figyelmen kívül hagyja a földrajzi határokat. 1987 és 1989 októberének tőzsdei zavarai, majd az 1992-es és az 1993-as európai monetáris válságok világosan rámutattak, hogy napjainkban milyen hatalmas mértékben fonódnak össze egymással a különféle pénzügyi piacok. Az egyik piac brókerei azonnal számolnak az egyéb piacokon történetekkel. Ez a jelenség a reálgazdaságok nagyobb integrálódásának, a piacok közötti azonnali kapcsolatot megteremtő technológiai haladásnak, valamint az állami hatóságok részéről megnyilvánuló azon törekvések eredménye, amelyek már megvalósultak (ilyen a Közös Piac létrehozása az 1960-as évek derekán), illetve amelyek elérését napirendre tűzték (ilyenek például a lehető legtöbb külföldi tőke becsalogatására irányuló intézkedések, amelyekkel a fizetési mérleg hiányának finanszírozását kívánják megoldani). Ily módon – miután a nemzetek jelentős mértékben lazítottak a pénzváltás szabályain – az elmúlt húsz évben a nemzetközi pénzügyi rendszer radikális átrendeződése és globalizálódása ment végbe.

A pénzügyi tevékenység ezért egy jórészt szabályozatlan világban zajlik. Ez a hatóságok többségének azon döntéséből fakad, mellyel az erőforrások hatékonyabb allokációját, valamint a gazdasági szereplők tranzakciós költségeinek csökkentését (ez az úgynevezett „közvetítésmentes” politika) a piaci erők térnyerésén keresztül szándékoznak elérni. Mindazonáltal a szabályok fokozatos leépítése (dereguláció) messzemenő következményekkel járt, mivel a piacok globalizálódása bizonyos előírásokat elavulttá tett, és az országokat rákényszerítette a szabályok lebontásában zajló versengésre, amivel elkerülhették a tőke, a piaci szereplők és a tranzakciók „alacsonyabb követelményeket támogató” helyekre áramlását.

A pénzügyi tevékenység innovációra ösztönöz. A gazdaság legtöbb más területéhez képest a pénzügyi szektor az új termékek és menedzsmenttechnikák lényegesen gyorsabb ütemű létrehozására képes. Ezek az innovációk idővel elavulttá teszik a finanszírozás hagyományos megoldásait, s a „kevert” termékek kifejlesztése elmosza a határokat a saját források (részvények) és a kötelezettségek (kötvények) között. Ugyanígy a rövidtáv és a hosszútáv közötti különbség is veszít jelentőségéből. Ezzel egy időben egyre nagyobb területeket érintenek a kereskedők által gerjesztett kockázatok.

A pénzügyi tevékenységet a spekuláció élénkíti. Később még visszatérünk a gazdasági szereplők körében még napjainkban is igen rossz csengésű „spekuláció” szó etikai vonatkozásaira. Mindenesetre célszerű már itt leszögezni, hogy a pénzügyi piac lehetővé teszi az ármozgásokra vonatkozó előrejelzések piaci megmértetését. A világszerte felbukkanó határidős piacok utalnak a leginkább erre a sajátosságra, mivel ezek kifejezetten a jövőben várható árakkal foglalkoznak. A pénzügyi piacok nemcsak hogy nem létezhetnek spekuláció nélkül, de annak igen magas szintje szükséges a piac likviditásának biztosításához. Ez teszi lehetővé a befektető számára, hogy az ár túlzott mértékű megváltozása nélkül vásároljon vagy adjon el részvényeket.

Ám épp a pénzügyi piacok dinamizmusa a problémák forrása. Ennek különféle okai lehetnek: a folytonos innováció zűrzavart teremthet; a dereguláció „a dzsungel törvényéhez” válhat hasonlatossá; a globalizáció túlzott hatalmat összpontosíthat anonim és kétes pénzügyi szervezetek kezébe; stb.

(b) Napjaink statisztikai összehasonlításai a pénzügyi piacok és a nemzetközi valuta-tranzakciók sokkal gyorsabb ütemű növekedésére utalnak, mint ami a bruttó nemzeti termék (GNP) vagy a nemzetközi kereskedelem általános növekedéséből következne. A reálgazdaság látszólag elmarad a pénzügyi szektor eme növekedése mögött. *Ennek ellenére a pénzügyi tevékenység és a reálgazdaság között számos alapvető összefüggés áll fenn.* Az 1960-as évek óta kirajzolódó reálgazdasági trendek áttekintése világosan mutatja, hogy a pénzügyi szektor alakulása nagyon szoros kapcsolatban áll a reálgazdaság fejlődéséből fakadó sorozatos globális egyensúlytalanságokkal. Ezek egyrészt a nemzetközi likviditás (és a kapcsolódó tranzakciók) drámai megnövekedésének, ezt követően pedig az Egyesült Államok fizetési mérlegének 1960-as és 1980-as évekbeli – a vietnami háborúnak és az amerikai gazdaságpolitikának tulajdonítható – hiányának köszönhető; másrészt az egymást követő olajválságok hatásai, amelyek költségvetési és kereskedelmi hiányt teremtettek, és ebből következően egy olyan időszakban növelték meg a vállalatok, és különösen az államok finanszírozási szükségleteit, amikor az ipari társadalmak többségében csökkentek a megtakarítási ráták.

A változó gazdasági háttérrel szemben a szigorúan felügyelt és korlátozott hagyományos finanszírozási módszerek nem tudtak megfelelni az új igényeknek. Ezen instabil állapotokat ráadásul a nemzetközi monetáris rendszer szeszélyes árfolyamokkal és kamatlábakkal jellemezhető időszaka kísérte. *A pénzügyi szektor biztosítani tudta a gazdaság többi része, és különösen a vállalatok számára az újfajta bizonytalanságok kezeléséhez szükséges eszközöket.* A pénzügyi szektor időben kifejlesztett új termékei és piacai nélkül – mely folyamatot rendszerint az állami hatóságok is támogattak – a termelő szektor minden kétséget kizáróan jóval több kárt szenvedett volna.

(c) Mindamellet fel kell tennünk a kérdést, *vajon a pénzügyi szektor növekedése nem okozott-e torzulásokat a reálgazdaságban, eltérítve azt valódi céljaitól.* Vajon a tényleges gyakorlat prioritásaiban nem tolódott-e jobban előtérbe a tőke a munkaerőnél? Még pontosabban: nem térítette-e el a termelő beruházásoktól a pénzgazdaság felé az üzletembereket, és főként a vállalatokat (ezzel torzítva gazdálkodásukat), s nem foglal-e el a pénzügyi funkció túl fontos helyet a vállalatokon belül?

Kétségtelen, hogy a pénzügyi szektor változása a nem-pénzügyekkel foglalkozó vállalatok pénzügyi tevékenységének gyors bővüléséhez vezetett. Ám az távolról sem biztos, hogy ez elfordulást jelent az értékesebb gazdasági és társadalmi tevékenységektől. 1986 és 1989 között – a pénzügyi piacok vonzóbbá válásával – a legtöbb iparosodott országban a vállalati beruházások új erőre kaptak. Nincs olyan gazdasági törvényszerűség, amelyből egyértelműen

arra lehetne következtetni, hogy a beruházás és a pénzügyi befektetés valamiképpen kizárják egymást; vagy hogy a részvényvásárlás egy új üzembe való beruházástól vonná el a tőkét. Valójában nincs tendencia arra, hogy az alacsony beruházási hányaddal rendelkező cégek lennének a pénzügyi piacokon nagy összegeket befektetők.

Mindenesetre az a néhány vállalat, amelyik erőforrásai növekvő hányadát fordítja pénzügyi portfólió kialakítására, ezt gyakran egy átfogóbb terjeszkedési stratégia részének tekinti. Napjaink globalizálódó világgazdasága sok esetben ilyesfajta megoldások alkalmazását teszi szükségessé a terjeszkedés során.

A világgazdaság növekedésének zavarai a vállalatokat megfontoltságra intik, hogy csak biztos nyereséggel kecsegtető lehetőségekbe fektessenek be. A pénzügyi szektor ennek megfelelően olyan konstrukciókat kínál a vállalatok számára, amelyekkel biztosíthatják magukat az éppen aktuális bizonytalansággal szemben és újabb jövőorientált befektetési döntéseket hozhatnak.

A cégeket körülvevő gazdasági környezet radikálisan megváltozott az elmúlt néhány évben. *A pénzügyi funkció ma alapvető, és minden ipari vagy kereskedelmi fejlesztésben szerepet játszik.* Valóban, az újonnan kifejlesztett pénzügyi eszközök képesek megvédeni a termelő tevékenységeket az árfolyam- vagy kamatláb-ingadozások okozta bizonytalanságtól. *Védelmi és biztonsági szerepén túl a pénzügyi szolgáltatások elősegítik az ipari versenyképesség megőrzését.* Hozzájárulnak például egy vállalat hitelfelveleinek hatékony menedzseléséhez, illetve további befektetési alapok felkutatásához, mindenkor biztosítva az érintett vállalat számára az ezen erőforrások megszerzését kísérő költségek minimalizálását.

E fejlemény azonban veszélyt is hordoz a vállalatok számára. Fennáll ugyanis a prioritások fokozatos átrendeződésének kockázata, miáltal a pénzügyi szolgáltatások többé nem alárendelt, hanem domináns pozícióba kerülnek, ha a cég vezetői szem előtt tévesztik azt az átfogóbb társadalmi célt, ami *„bizonyos számú, egymáshoz valamennyire kapcsolódó tevékenység végrehajtását jelenti”* (Beffa □1990□). A pénzügyi tevékenységek olyan értelemben válhatnak önállóvá, hogy többé nem valamilyen ipari vagy kereskedelmi cél megvalósítását szolgálják (amelyen keresztül hatékonyságuk mérhető, kockázatuk pedig ellenőrizhető lenne), hanem a pénzügyi piacokon elérhető haszon pusztá megszerzésére irányulnak.

A két egyformán veszélyes szélsőség között finom megkülönböztetést kell tenni. Ha figyelmen kívül hagyjuk a pénzügyi korlátokat, illetve a pénzügyi döntések pozitív szerepét a tágabb értelemben vett termelési tevékenységben, akkor az a versenyképesség gyors csökkenésével, és ezáltal foglalkoztatási következményekkel járhat. Más oldalról, a vállalat szem előtt veszítheti átfogóbb céljait, felhagyhat a tőke termelési folyamatban történő felhasználásával, és a rövid távú pénzügyi tevékenységek rabjává válhat, ami hosszú távon ugyanolyan következményekhez vezethet, mint amelyek a termelő szektor versenyképesség-csökkenésekor következnek be.

Általánosságban mégis azt mondhatjuk, hogy *a pénzügyi szektor és a reálgazdaság közötti kapcsolatok alapvetően inkább kiegészítik, mintsem kizárják egymást.* XI. Pius pénztőkét birtoklókról és uralókról beszél, akiknek *„fennhatóságuk alatt vannak a kamatok, ... ennek következtében az egész gazdaság vérkeringését ellenőrzik”* (QA #105). A pénzügyi szektor alakulása lényegében a reálgazdaság hiányosságaival összefüggésben értelmezhető, minthogy eszközöket kínál az üzletemberek számára egy bizonytalanabb és bonyolultabb világ kezeléséhez. Ebből következően alapvető szerepet játszik a vállalati érdekek védelmében és a vállalat jövőbeli fejlődésének elősegítésében. Ez nem jelenti azonban azt, hogy figyelmen kívül hagyhatók a veszélyes túlzások, azaz amikor a pénzügyi tevékenységet többé nem eszköznek,

hanem a vállalat legfontosabb céljának tekintik, miáltal a vállalat szem előtt téveszti a szélesebb társadalomban betöltött szerepét.

Spekuláció

A spekuláció léte sajátos problémákat vet fel. Az egyház mindig is nagyon egyértelműen foglalt állást a témában, noha a közelmúltban árnyaltabb elemzésre is tettek kísérleteket (Perrot □1988□).

„A valóságban pénzügy és spekuláció részben összefügg” – vonja le következtetését Etienne Perrot atya. A pénzügy alapvetően a jövőt vizsgálja – és a jövőről spekulál –, a jövő nyereségre gyakorolt hatását jelzi előre, és főként – ami új fejlemény – e várakozások piaci megmértetését teszi lehetővé. Az idő gazdasági értékének megítélésében a spekulatív megközelítés a modern pénzügyi rendszer központi eleme, s ez annak a régi monetáris rendnek a romjain fejlődött ki, amelyben a profit kevésbé jelentős szerepet játszott.

A spekulációra vonatkozó kritikák három fő kategóriába sorolhatók. Az első szerint a spekuláns megfélemez a vagyon fölötti rendelkezéssel járó gazdasági és társadalmi felelősségről. Mindez a profit olyan megközelítésének enged utat, ami a gyorsan megszerelhető nyereségek érdekében vállalat kockázatot, miközben alááshatja a termelő gazdaság eredményes működését.

(a) *A spekuláció figyelmen kívül hagyja a közjót.* A spekuláció ebben az esetben egyfajta szerencsejátéknak tekinthető. Bírálunk kell azért, mert úgy tűnik, hogy – bármely szerencsejátékhoz hasonlóan – nincs egyéb etikai alapja, mint az ember azon szabadsága, hogy az általa birtokolt tulajdont tetszése szerint használja, megfélemezve annak szociális dimenziójáról, *„ami a javak közös rendeltetésének törvényében gyökerezik”* (GS #71). A spekuláció – az a gyakorlat, amely valamilyen módon eltávolodott a tulajdonhoz való jogtól és a szabad kereskedelemtől – természeténél fogva semmibe venni látszik a közjó parancsát, *„ami magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek összességét, melyek révén az egyének teljesebben és akadálytalanabban képesek tökéletesedésük felé haladni”* (MM #65).

Ez a kritikai megközelítés természetesen elsősorban az egyház állandó szembehelyezkedését tükrözi azzal a szélsőséges liberális filozófiával, ami az egyház társadalmi tanítása szerint *„az ember autonómiájának – tevékenységére, cselekvéseinek motivációjára és a szabadság gyakorlására vonatkozó autonómiájának – hamis értelmezése”* (OA #35), s figyelmen kívül hagyja az emberi lélek alapvetően szociális természetét.

E megközelítés alapján magát a piaci rendszert is bizonyos fenntartásokkal tanácsos kezelni, amelyet nyilvánvaló előnyei ellenére sem tekinthetünk a kollektív optimum, vagyis a közjó megfelelőjének. Azonban nem ez az egyetlen spekuláció ellen felhozható érv.

Érdemes kiemelni, hogy a spekuláció a gazdasági tevékenység egyik elméletileg igazolt formája. Természetszerűen következik ez abból a nyereségre törekvésből, ami a különféle időpontok közötti árkülönbségek kihasználásából származik (ez minden gazdasági döntés sajátja), másrészt pedig a kereskedelmet jellemző paraméterek instabilitásából fakad. Ezért óvatosnak kell lenni minden olyan „berögült” felfogással szemben, ami azzal a kijelentéssel tagadja az időtényező szerepét, hogy a javak és a szolgáltatások önmagukban értékesek, függetlenül az általuk termelt várható bevételektől a belátható jövőben.

Továbbá a véletlen nem a pénzügyi piacok szokványos ösztönzője. A pénzügyes szakemberek előrejelzései elvileg pénzügyi és gazdasági információkon alapulnak, amelyeket elemeznek, majd az előrejelzési modellekbe építenek. Az úgynevezett irracionális „zsebek” ellenére –

amelyek a pénzügyi piacokon „spekulatív buborékokat” (vö. Bouvier □1989□) képezve létezhetnek – a helyzet továbbra is az, hogy az úgynevezett „spekuláns szerencse” magyarázata mindenekelőtt abban a sikeres képességben rejlik, ami lehetővé teszi az elérhető információk (mint nélkülözhetetlen ösztönző erő) többi piaci szereplőnél hatékonyabb és gyorsabb felhasználását.

Végül, a pénzügyi piacok semmi esetre sem anarchikus dzsungel, amilyenek olykor ironikusan lefestik őket. A fő szabály a verseny, bár ez semmiképpen sem korlátlan. Az iparosodott országok, amelyek lényegében önszabályozóvá tették pénzügyi piacaikat, ezzel egy időben megpróbálták növelni azok átláthatóságát és javítani az ügyletek technikai lebonyolítását. Ám a pénzügyi termékek gyors evolúciójának következtében az alkalmazott szabályok gyakran elégtelennek bizonyulhatnak vagy elavulhatnak a technológiák. E téren növekvő nemzetközi együttműködésre van szükség. Mindazonáltal az efféle szabályok léte és azok fokozatos megerősítése azt jelenti, hogy a szabadság tényét igazoló kockázat logikája párosulhat a felelősséggel; vagyis azt lehet mondani, hogy a szabadság olyan szabályozott keretek között gyakorolható, amelyek emlékeztetik az üzleti szereplőket az értékek hierarchiájára és ebből fakadó kötelességeikre.

(b) *A spekuláció és a „könnyen szerzett pénz”.* A spekuláns nyeresége azért bizonyulhat társadalmilag elfogadhatatlannak, mert nagyon hirtelen realizálódik, s mert nem áll arányban a befektetett munkával. Pénzkeresés és jólét csak akkor elfogadható, ha kitartó és türelmes erőfeszítés eredménye, s ha nem kérkednek vele. XII. Pius olasz gazdáknak tartott 1946-os beszédében rámutatott, hogy *„manapság komoly állhatatosságra van szükség az elvek, az erőfeszítés és az akarat terén, hogy ellen tudjunk állni a szégyenletes spekuláció révén szerzett könnyű pénz ördögi kísértésének, és ne arcunk verejtékével keressük meg kenyerünket”.* II. János Pál kétszer is felveti a témát a *Centesimus Annusban* (#43 és #48).

Legalább ugyanennyire nyilvánvaló az is, hogy a gazdasági liberalizmusnak és a pénzügyi piacoknak elsősorban az 1980-as években tapasztalható egyidejű újjáéledése ellenére (vagy talán éppen ezért) e téma semmit sem veszített társadalmi jelentőségéből.

Három megjegyzés azonban mindenképpen ide kívánkozik. Először is nem szabad összekevernünk a „könnyen szerzett pénzt” a bennfentes kereskedelemmel. A bennfentes kereskedelem eltér attól a normális pénzpiaci működéstől, ami az információ egyenletes eloszlását feltételezi az összes piaci szereplő között. Nyilvánvalóan sokan alapozták meg a szerencséjüket privilegizált információkkal való visszaéléssel. Mindazonáltal – a múlthoz képest – ez ma már talán kevésbé gyakori, mivel azóta erőteljesen szigorodott az efféle visszaélések ellenőrzése.

Másodszor, maga a spekuláció és a „könnyen szerzett pénz” nem szinonim fogalmak. Ez egyrészt azért igaz, mert bármely spekulatív pozíció jelentős veszteségeket is okozhat; másrészt pedig azért is ez a helyzet, mert a pénzügyi piacok nemzetközivé és hivatásszerűvé válása igencsak bonyolultabbá teszi az ilyen jellegű spekulációt. A nagyobb piaci hatékonyság miatt az elérhető nyereségek gyakran rendkívül korlátozottak. A piacokat sokkal inkább jellemzi a kis nyereségek sorozata, amelyek sokszor jelentéktelenek a befektetett összegekhez és a vállalt kockázathoz képest.

Harmadszor, az egyház társadalmi tanításának megfelelően, a birtoklás vagy a tulajdonjog olyan stabil dolgokhoz való viszony, amely kifejezi az ember dominanciáját és elhatárolódását az általa birtokolt javaktól (*RN #5*): ez az egyik ok, amely megmagyarázza az egyház gyors vagyonszerzéssel szembeni idegenkedését. Azonban különbség van az általában tartós anyagi

javak, illetve a szolgáltatások (és kiemelten a pénzügyi szolgáltatások) között, amely utóbbiak természetükből fakadóan nem anyagi jellegűek, s maga a pénz éteti őket. A javak ez utóbbi típusának tulajdonlása csak használatukon, gyakran azonnali felhasználásukon keresztül fejeződik ki. A tulajdonjog természetéből adódó illetén különbségből talán következtetni lehet arra az időbeliséggel kapcsolatos eltérésre, amely a javak vagy tulajdonlási formák e két csoportjához kötődő gazdasági tevékenységekre jellemző. A tartós javaknál a termelő tevékenység hosszabb időtávon értelmezhető; a szolgáltatások – és különösen a pénzügyi szolgáltatások – esetében viszont a rövidtáv a releváns, mivel a termelés, a fogyasztás és a piaci csere jóformán egy időben történik. Minthogy a pénzügyi tevékenységek nyeresége sokkal rövidebb pénzügyi és gazdasági ciklus alatt képződik, ezért nagyon gyorsan realizálhatók. De vajon azt jelenti-e ez, hogy jogtalanok kell tekintenünk őket?

(c) „*A spekuláns tönkreteszi a termelőt.*” Korábban már hangsúlyoztuk, hogy a pénzügyi szféra és a termelő gazdaság szembenállásának sugalmazása kerülendő. A pénzügyi szektor által kínált eszközök lehetővé teszik más vállalatok számára a céljaik eléréséhez szükséges pénzügyi erőforrások menedzselését, és megóvják a vállalatokat a fenyegető pénzügyi bizonytalanságoktól. *A termelő gyakran kénytelen ugyanazokat a pénzügyi technikákat használni, amelyeket a spekuláns is alkalmaz.* Az efféle spekuláció „*elősegíti a jövőbeli bevételek jobb előre jelezhetőségét és a hatékonyabb befektetéseket, ami összhangban áll az erkölcsi szabályokkal*” – hangsúlyozza Perrot atya (Perrot □1988□).

Számos bíráló azzal érvel, hogy a spekulációs technikák (különösen a határidős piacokon) épp azt a produktív gazdaságot ássák alá a piaci árak instabillá tételével, amelyet egyébként védelmezni hivatottak. Ez olyan összetett kérdéseket vet fel, amelyek részletes megvitatása e helyütt nem lehetséges. A következő megállapítások azonban hasznosak lehetnek.

A határidős piacokon szervezett keretek között zajló spekuláció egyrészt lehetőséget kínál arra, hogy a „termelők” által vállalt kockázat a „finanszírozókra” szálljon, és lehetővé teszi mindkét fél számára az időtényezőben rejlő piaci bizonytalanság megfelelő kezelését (vö. Giraud □1990□). Ez elősegíti a bizonytalanság korlátok közé szorítását. Az Öböl-válság hatása az üzemanyagok világpiaci árára jól példázza e folyamat gyakorlati megvalósulását.

Másrészt nagyon is igaz az, hogy a piacok tényleges működése messze eltávolodott a hatékony elszámolások tankönyvekben található elméleti modelljétől. Az értékpapír-kereskedők hajlama egymás magatartásának másolására, valamint a piac átláthatóságának hiánya – egyéb tényezők mellett – egy olyan, minden valós gazdasági alapot nélkülöző szakadatlan spekulációs folyamathoz vezet, ami a tükörlabirintusban zajló bolyongáshoz hasonlatos (vö. Bouvier □1989□).

A pénzügyi dereguláció elmúlt tíz évének tapasztalata egyetlen pontosabb következtetésben foglalható össze: „*A feltételezés, miszerint a pénzügyi piacok – likviditásuknak és az árak folyamatos kiigazításának köszönhetően – mindenkor biztosítják az erőforrások optimális allokációját, nem fogadható el ebben az egyszerű formában. Ez csak hosszú távon igaz, ami csupán elméleti absztrakció. Rövid távon a napi árak a vállalatban rejlő jövőbeli lehetőségeket próbálják tükrözni, valamint megkísérlik a piaci reakciók előrejelzését. Ám az árak a valóságban sosem képesek tökéletesen betölteni ezt a szerepet. A rövid- és hosszútáv közötti állandó rés igazolja a pénzügyi szektor létezését.*” E kritikus megállapítás szerzői (Fondation four le progrès de l’homme □1992□) hozzátehetnék, hogy ez a rés egyben nyereségforrást is jelent a pénzügyi piacokon kereskedők számára. Talán ez okozza azt a makacs ellenállást, amit a pénzügyi szféra egyes képviselői tanúsítanak minden piaci bizonytalanságot csökkentő kezdeményezéssel

szemben (például ilyen az európai gazdasági és monetáris unió). A pénzügyi piacok eme „rövidlátása” jelzi, hogy szükség lehet a szabályozó hatóságok beavatkozására: vagy a piacok működésének javítása és ezáltal hatékonyabbá tétele miatt, vagy pedig az általános érdekeket szolgáló egyéb korlátok megjelenítése végett. Általános érdek lehet például valamilyen gazdaságpolitika szükségszerű követése, ami a piac belső dinamizmusából és a spekulációból fakadó kockázatok ellenőrzését szolgálja.

Következésképpen nyilvánvaló, hogy a spekuláció nem mentesülhet minden felelősség alól és nem tekinthető a kockázatkezelés pusztá eszközeként, aminek semmiféle hatása nincs a gazdasági fejlődésre és a gazdasági szereplők szemléletmódjára. Háromféle súlyosan károsító hatása lehet a spekulációnak.

Az első és leginkább nyilvánvaló az az *erkölcsromboló hatás*, amelyet a spekuláns nyersanyaga (a pénz) azzal képes gyakorolni a személy tudatára, hogy mindenáron való gazdagodásra ösztönöz. A világ egyik fő spekulánsának az 1992. szeptemberi árfolyamválság után tett kijelentése szinte karikatúráként ábrázolja ezt a hozzáállást: *„Biztos vagyok benne, hogy a spekulatív tevékenységek némi negatív következménnyel jártak. Ám ez egyáltalán nem befolyásolja gondolkodásomat. Nem tudja befolyásolni. Ha bizonyos lépéseket morális kétségek miatt nem tennék meg, többé nem lennének sikeres spekulánsok. A lelkiismeret-furdalásnak még az árnyéka sem merül fel bennem, amikor hasznot húzok a font leértékeléséből. Nem azért spekuláltam a font ellen, hogy segítsek Anglián. Nem is azért, hogy ártsak Angliának. Azért tettem, mert pénzt akartam csinálni.”* (Soros □ 1992 □) Ezen túl némi összefüggés fedezhető fel a pénzügyi tevékenységek alakulása és a szervezett bűnözés bizonyos fajtáinak megerősödése között. Ilyen például a „pénzmosás” jelensége, ami a kábítószer-kereskedelemmel, illetve más bűnűgyekkel kapcsolatban bukkan fel.

A spekuláció második, alattomosabb hatása az, hogy *aláássa az átfogóbb gazdasági célkitűzéseket*. Mikroökonómiai szinten túlzott mértékben megerősödhet a pénzügyi tevékenység a vállalaton belül. Makroökonómiai szinten a spekuláció az egész gazdasági rendszer instabilitásához vezethet. A spekuláció – és általánosabban a pénzügyi szektor – olyan irányba halad, hogy külön értékelési kritériumokat határoz meg saját maga számára és elveti a gazdasági célkitűzések általánosan elfogadott kritériumait. Technikai szinten ez a Keynes által kifogásolt, úgynevezett likviditás-mániához vezethet. Morális szinten fennáll annak a kockázata, hogy elveszítjük az emberi tényező elsődlegességére vonatkozó érzékünket, ami elősegíti a „bűn struktúráinak” kialakulását (SRS #37).

Harmadszor, a spekuláció *elaltathatja* a köz- és a magánszféra szabályalkotóinak figyelmét. Az 1961-es *Mater et Magistra* óta az egyház társadalmi tanítása hangsúlyosan mutat rá a társadalmi kérdések globális kihatásaira és a nemzetek kölcsönös függőségének fontosságára. A *Centesimus Annus* kiemeli e fejlemény visszafordíthatatlanságát és rámutat azokra a pozitív hatásokra, amelyek a „nagyobb gazdagság” elérésén keresztül nyilvánulnak meg (CA #58). A monetáris és pénzügyi területen a globalizáció ráadásul minden más területnél jobban előrehaladt, egyrészt a pénzügyi vagyon természete miatt, másrészt pedig az 1980-as évek folyamán az iparosodott országokban követett deregulációs politikáknak köszönhetően. A növekvő kölcsönös függőségre a különböző érintett országok szakmai és állami hatóságainak erőteljesebb együttműködésével kell választ adni, ha el akarjuk kerülni azokat a veszélyes következményeket, amilyenek például 1992 szeptembere után Európa monetáris rendszerében mutatkoztak meg. Együttműködésre van szükség a gazdaságpolitikák és a pénzügyi rendszerek stabilitásának megteremtése érdekében, amelyet gyengíthet a túlzott mértékű spekuláció. Ez a

stabilitás a „közjó” egyik olyan megnyilvánulási formája, amely a termelő gazdaság sikeres hosszú távú működéséhez szükséges.

A ténylegesen észlelhető előrehaladás ellenére továbbra sem kielégítő az együttműködés, noha például széles körű elkötelezettség tapasztalható a „pénzmosással” járó kábítószer-kereskedelem visszaszorítását illetően. A közös fellépés a „laissez faire” kísértésébe ütközik, amellyel egyes, a hatékonyabb szabályozást fenyegetésként érzékelő országok vagy cégek élhetnek sajátos érdekeik védelmében. Ez hátráltathatja azokat a szükséges erőfeszítéseket, amelyek a pénzügyi piacok átláthatóságának és biztonságának növeléséhez, illetve ezen piacoknak a gazdaság többi részébe történő hatékony integrálásához kellene.

Mindent egybevetve, a spekuláció általános rosszallása nem helyénvaló. Nyílt vagy burkolt formában minden gazdasági döntés tartalmaz időtényezővel kapcsolatos döntést. Valóban, arról a vállalatról, amely hanyagságból vagy helytelen erkölcsi megfontolásból nem reagál pénzügyi helyzetének változásaira, azt mondhatjuk, hogy passzívan „spekulál”, hiszen tunyasága szintén egyfajta időtényezővel kapcsolatos döntés. *Mindazonáltal a spekuláció azok közé az ismeretlen, potenciálisan veszélyes területek közé tartozik, ahol szükséges, hogy az egyének és a vállalatok világos korlátokat szabjanak saját maguk számára. Az egyénre vonatkozó egyik korlát – II. János Pál szóhasználatában – a „profit utáni kizárólagos vágy”, amely igen gyorsan vezet a fősვნéség ragályához, ami az erkölcsi alulfejlettség legkézzelfoghatóbb tünete (PP #19).*

A vállalatoknak szintén ügyelniük kell arra, hogy ne veszítsék szem elől átfogóbb céljaikat, beleértve társadalmi felelősségüket is. A *felügyelő hatóságok* feladata pedig annak biztosítása, hogy a spekuláció ne különüljön el a többi piaci tevékenységtől és a tágabb értelemben vett gazdasági haladás keretei között maradjon. Ez biztosítja a közjó érvényesülését egy olyan háttérrel szemben, amelyet a spontán módon felbukkanó, bizonytalan és esetenként egyszerűen működéséktelen pénzügyi piacok jelentenek.

A pénzügyek gazdasági súlya szükségessé teszi bizonyos társadalometikai megközelítésmódok felülvizsgálatát

A pénzügyi szektor megváltozott tevékenységét (beleértve a spekulációt) és termelő szférával való kapcsolatait illetően állásfoglalásunk módosításra szorul. Ám ez semmiképpen sem igazolja a pénzügyi tevékenységekből fakadó etikai kérdések félresöpítését. A pénz több mint „papíros” vagy egyszerű csereszakoz, ezért a pénzügyi tevékenység külön etikai szabályok létét feltételezi. Ennek két vetülete különösen fontos: a hatalmi egyensúly a gazdasági versenyben és a gazdasági tevékenységek idősíkjá.

Pénzügyek és hatalom a gazdálkodó társadalomban

Az 1980-as években a „tőkeemegtérülés” a gazdasági élet előterébe került, mert a gazdaságpolitikák a hozzáadott érték újraelosztásakor a fizetésből élők helyett inkább a vállalatoknak és a tőkének kedveztek, s így a pénzügyi piacok exponenciális ütemű növekedésnek indultak. A gazdasági élet alapját képező piacgazdaság kritikai megközelítése határozottan háttérbe szorult, beleértve azt a konszenzust is, ami a vállalat vagyonteremtésben és a nyereség elfogadásában betöltött központi szerepével kapcsolatos. A nyereség itt *„átmeneti, véges osztalékként értelmezendő, amit a vállalkozó kap az új termékét megvásárlók számára nyújtott előnyökért cserében”* (Albert □1985□, 177. old.).

Ám ha a gazdaság a piaci cserén alapul, akkor a piacon különféle érdekek és különféle szereplők (vállalatok, társadalmi csoportok és közhivatalok) hatalmi csatározásaival is számolnunk kell.

Vajon hogyan érintette ezt a tágabb politikai folyamatot a pénzügyi szektor változása, és ez milyen kérdéseket vet fel erkölcsi szinten?

E ponton két terület vizsgálendő: a vállalat és az érintettek közötti kapcsolatok minősége, valamint a társadalmi vagyoneelosztás tágabb kérdésköre.

A pénzügyi szektor változása módosítja a vállalat és az érintettek (részvényesek, dolgozók) közötti viszonyt. Ebben az összefüggésben a pénzügyi szektor változása két központi jellemzővel bír: egyrészt előmozdítja a „népi kapitalizmus” kibontakozását, másrészt segíti a „pénzszemléletű kapitalizmus” kialakulását. Vajon miféle erkölcsi értékeket rejtenek magukban ezek a megközelítések?

(a) *„Népi kapitalizmus”: eszköz, de nem cél.* A tömeges részvénytulajdonlást elősegítendő számos ország programokat indított, elsősorban átfogó privatizációs tervezetek kíséretében. A cél egyrészt a részvényesek számának növelése, másrészt a tulajdonlás kiterjesztése a társadalom szélesebb rétegeire. A katolikus társadalmi tanítás elvileg üdvözli ezeket a próbálkozásokat, támogatva *„hogyan a termelőeszközöket együtt birtokolják, és a munkásoknak legyen része a vállalat irányításában és nyereségében, legyenek részvényesei a vállalkozásnak, és ehhez hasonló”* (LE #66). A cél kettős: összekovácsolni a munkaerőt a tőke tulajdonosaival annak felismerése érdekében, hogy *„a munka és a munkások jogos szerepet töltenek be a termelési folyamatban”*; és hogy a tulajdon megosztása révén minden személynek teret kell biztosítani a személyes önállósághoz, ily módon elősegítve a felelősség gyakorlását (vö. GS #71).

Mindazonáltal e fejleményt tágabb keretek közé kell helyezni. Először is *megkérdőjelezhetők a céljai*, ugyanis a „népi kapitalizmus” nem lehet öncél. A gazdasági felelősségvállalás ösztönzése és a részvényesi jogok nem biztosítják az összes olyan feltételt, amire a dolgozó joggal tarthat igényt.

A *„népi kapitalizmus” hatásai is megkérdőjelezhetők.* Ebben az összefüggésben az egyház tulajdonról szóló társadalmi tanítása kiemelkedően fontos, különösen az, amelyik a vállalatban történő résztulajdonlásról szól: *„Az emberek és a családok joga, hogy tulajdonnal rendelkezzenek, az emberi személy természetében gyökerezik. Ez a jog az emberi személy méltóságával kapcsolatos, akit szociális felelősség terhel, ami több egyszerű társadalmi funkcionál.”*⁵ Ezt a gondolatmenetet követve az egyház mindent ellenez, ami sérti az ezen tulajdonhoz fűződő személyes jogokat. Ám figyelembe kell venni a tényt, hogy a pénzügyi rendszer változása bizonyos mértékig a vállalatban belüli tulajdonjogok természetét is érintette, illetve „közvetett” jellegűvé tette azokat. Számos részvényt jelenleg befektetési alapokat üzemeltető hivatásos közvetítők birtokolnak. Ilyen körülmények között a tulajdonjogok már nem személyesek és közvetlenek, hanem névtelenek. Kevésbé kapcsolódnak a közvetlen részvételi rendszerhez és a hosszú távú gazdasági beruházások támogatásához, és sokkal inkább tapasztalható a pénzügyi értékmaximumra törekvés.

Ez befolyásolja a vállalat és a részvényesei közötti viszonyt is, nevezetesen fokozódik az egyébként is nyilvánvaló feszültség a „hosszú távra szóló” vállalati befektetések és a befektetők „rövid távú” megtérülési igénye között. Egy magas rangú vállalati vezető a közelmúltban a következőképpen írta le ezt: *„A részvényesekhez fűződő viszony alapvetően hosszú távú szemléletet kellene tükrözzön. A részvényeseknek meg kell érteniük, hogy köztük és a vállalat között idővel bizalom alapuló szerződéses viszony alakul ki. Az igazi részvényes számomra hűséges és állhatatos, függetlenül attól, hogy kis vagy nagy részvényes; s nem olyan, aki csak*

⁵ Üzenet az ausztriai „Katolikus Nap”-hoz, 1952. szeptember 14.

azért vásárol az egyik napon, hogy másnap eladhasson. Ezért részesítem a részvényesekkel tartott közvetlen kapcsolatot előnyben, még ha a szóban forgó összeg nem is nagy. Ily módon a részvényesnek lehetősége nyílik arra, hogy képet alkosson a vállalatról.” (Beffa □ 1990 □) Sajnos a pénzügyi tevékenységek jelenlegi fejlődési trendje nem ebbe az irányba mutat.

(b) A „pénzszemléletű kapitalizmus” kockázatai. A pénzszemléletű kapitalizmus legfeltűnőbb vetülete a fent leírt „tőkemegtérülés”, minthogy ez a leginkább „látható” jellemző. Ez két jellegzetességről ismerhető fel: a vállalati teljesítmény elemzése során mindenre pénzügyi szempontból tekintenek (vállalati sajáttőke jövedelmezősége, tőzsdei részvényárfolyam, egy részvényre jutó osztalék), valamint a vállalatokat agresszív és zsarnoki módon vezetik, ahol a dolgozó csupán alárendelt tényező.

E két jellemző közül az elsővel már foglalkoztunk, amikor a spekuláció kockázatát jártuk körül. A második tényező a *felvásárlási kísérlet* (take-over bid, TOB) jelenségének fényében vizsgálandó, ami a leginkább jellemző a „pénzszemléletű kapitalizmusra”. A problémát szélesebb összefüggésbe kell helyezni, ám bizonyos alapelveket nem szabad szem elől veszíteni.

Fontos, hogy ne tévesszen meg bennünket a közvélemény és a modern pénzvilág gyakran szándékosan erőszakos nyelvezete. A gazdasági tevékenység természeténél fogva konfliktusokkal terhelt. Mivel az emberek bűnösök és a vezetők vállalathoz fűződő viszonya gyakran „zsigeri”, ezért sokszor találkozhatunk hatalomvágygal, önzéssel és mások semmibe vételével. Nem a pénzszemléletű kapitalizmus hozta létre ezeket, ám meghatározott mederbe terelte őket. Ezek a jellegzetességek tovább erősödtek a vállalatfelvásárlások nagy száma miatt, melyek a gazdaság globalizálódására utalnak, és alkalmat kínálnak a piaci részesedés megőrzésére vagy további növelésére.

A történelmi távlatok vizsgálata is fontos. A kapitalista rendszer soha korábban nem működött ilyen áttekinthetően, valamennyi részvényes érdekének a védelmében, lett légyen szó akár a legkisebb részvényesről. A vállalatfelvásárlások jelensége újabb lépés ebbe az irányba. Mai szavakkal: mindez átmenet az „oligarchikus” kapitalizmusból a „demokratikus” kapitalizmusba. Ez ellentmond napjaink egyéb fejlődési trendjeinek, és minden részvényes számára lehetővé teszi tulajdonjogaik közvetlen gyakorlását. Ebből a szempontból megállapítható, hogy a növekszik a választás szabadsága.

Önmagában semmi rossz sincs abban, hogy a vállalatfelvásárlási nyomás nyugtalanító és elbizonytalanító hatással van a cégre és a vállalatvezetésre, mindaddig, amíg az összes érintett jogegyenlősége áttekinthető szabályok révén biztosított. Ám a felvásárlással járó sokszor kényszerű destabilizáló hatás és a „vagyonkifosztás” (asset stripping) közötti különbség gyakran elmosódik, amint azt néhány országban az utóbbi évek különféle felvásárlási példái mutatják.

Minden vállalatban a tőke és a munkaerő bizonyos egyensúlya tapasztalható, és ezek meghatározott kapcsolatban állnak egymással. Amint láttuk, az egyház ennek a kapcsolatnak az alapelveit fekteti le. Vitathatatlan, hogy a vállalat felvásárlására irányuló kísérletek felborítják ezt az egyensúlyt. Ebben az esetben a vállalati tőke birtokosainak módjukban áll jövőjükről dönteni, meghatározó befolyást gyakorolva a dolgozókra. Ezáltal összeomolhat az az emberi közösség, amely valójában a vállalatot jelenti.

A munka tőke feletti elsőbbségének megbomlásából és a munkaközösségek szükségtelen széteséséből származó kettős kockázat kiküszöbölése érdekében irányelvekre és tisztánlátást segítő szempontokra van szükségünk. Nehéz a „jó” és a „rossz” felvásárlási kísérletek megkülönböztetése, ezért ezeket számos szempont szerint kell megvizsgálni.

Az első és legnyilvánvalóbb szempont a kísérlet baráti vagy ellenséges szándékának tisztázása. Ám erre nem célszerű túlzottan nagy hangsúlyt fektetni, ugyanis ez a vizsgálat elvileg elősegítheti a status quo rögzítését és a tulajdonjogok hatékony használatának oly módon történő korlátozását is, hogy közben az alkalmazottakat nem kárpótolják ezért (ha egyáltalán van ilyen tulajdonjoguk az alkalmazottaknak). Sőt mi több, a gyakorlatban mindez azzal a kockázattal jár, hogy a vezetők kezébe csaknem abszolút érvényű vétőjog kerül a vállalati irányvonal meghatározását illetően.

Ígéretesebb lehet a felvásárlás motivációjának vizsgálata. A felvásárlás alapulhat pusztán pénzügyi előnyök mérlegelésén, de tágabb „ipari” indítéka, illetve a termelő üzemegységek közötti kölcsönösen előnyös kapcsolatok keresése is indokolhatja. Minden ilyen jellegű iparban előforduló ügylet természetesen rendelkezik pénzügyi dimenzióval, és kevés értelme lenne olyan alapelveket lefektetni, amelyek a felvásárlásra készülődőktől minden olyan későbbi intézkedés kerülését követelnék meg, mint például az átstrukturálás vagy a létszámleépítés, csak mert az kedvezőtlenül hatna a felvásárolt vállalatra. Mindazonáltal egy felvásárlási helyzettel foglalkozó elemzésnek rá kellene mutatnia arra a különbségre, ami a tiszta kapitalista felvásárlás (mely csak a részvényesek érdekét szolgálja) és a minden vállalati érdekelt számára új távlatokat nyitó felvásárlások között áll fenn. Ez bizonyos szakítást is jelenthet a múltbeli gyakorlattal, de a vállalt feladatok természetének valódi megértése is meg kell mutatkozzon, s tartósabb emberi közösség építésére kell törekedni, ahol biztosíthatják „az ember elsőbbségét a dolgokkal szemben” (LE #56).

További rendkívül kényes, ámde nagy fontosságú lépés a fúziós ügyletben résztvevő (támogató vagy ellenző) felek szakmai és erkölcsi megbízhatóságának vizsgálata.

A gyakorlatban igen lényeges, hogy a felvásárlásra készülődők a lehető legnagyobb áttekinthetőséget biztosítsák a dolgozók, és különösen a vállalatvezetők informálásakor. A felvásárló vállalat szándékait teljesen nyíltan kell kifejezésre juttatni. (A francia gyakorlat szerint értesíteni kell a munkástanácsot.) Ezen túl a felvásárlást szervezőknek és finanszírozóknak készen kell állniuk arra, hogy világosan és tisztességesen feltárják a dolgozók számára a helyzetet.

A pénzügyi szektor változása befolyásolja az újonnan keletkezett vagyon elosztását, s a vagyoneelosztás minden társadalmi és politikai formációban központi szerepet játszik. A keresztény lelkiismeret számára „mindenkit megerősítő hitbeli meggyőződés..., hogy egyetlen emberi személyt sem szabad feláldozni, sőt, egyetlen emberi személynek sem szabadna kiszorulnia a társadalomból” (Social Commission of the French Episcopate □1988□, No. 21.). Azonban a vagyoneelosztást befolyásoló szabályok alapvetően megváltoztak az elmúlt két évtizedben, jelentős részben a pénzügyi szektor átalakulása miatt. A változások hátterét a háború utáni növekedési „csoda”, és az ezen keresztül megvalósuló látszólagos vagyonekülönbség-csökkenés, az infláció kézbe tartása – és ennek észrevétlen újraelosztási hatásai az adósoktól a hitelezők felé –, s a költségvetési politikák újraelosztási eszközökénti hitelvesztése jelentették. A háztartások jövedelmén belül a befektetésekből származó tőkenyereségek aránya az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és különösen Franciaországban növekedett meg jelentősen. Ha a pénzügyi rendszerben beállott változások hatását vizsgáljuk ebben a folyamatban, akkor három fő tényező emelhető ki.

Először, a pénzügyi műveleteket szabályozó előírások lazítása a kockázati prémium – azaz az adósokkal szembeni piaci (hitelezői) elvárás – emelkedése révén hozzájárult a reálkamatlábak

történelmileg magas szintjéhez. A megtakarítások magas megtérülési rátája a bérből és fizetésből élők hátrányára rendezi át a jövedelmeket, s növeli a vagyoni egyenlőtlenségeket.

Másodszor mindezt tetézi, hogy a pénzügyi szektor egyre ravaszabb megtakarítási technikákat fejlesztett ki, s ez a megtakarítók kezébe olyan eszközöket adott a fenti „manna” – illetve egy francia író hasonló kifejezésével élve a vagyonosok „szakmák feletti minimálbér-növekedésének”⁶ – kezelésére, amelyek lehetővé teszik jövedelmük tőkésítését adófizetési kötelezettségük fokozatos csökkenése mellett. A gyakorlatban mindez nem sérti a legtöbb ország azon törvényét, ami azokra a megtakarítókra vonatkozik, akik nem a megtakarított pénzükhöz hozamából élnek. Így válik lehetővé az, hogy ezek a megtakarítók kibújjanak a nem bérjellegű jövedelmekre kivetett adók újraelosztó hatásai alól, mert megtakarításaikat felhalmozott tőke formájában tarthatják.

Harmadszor, sokkal általánosabb szempontból, a pénzügyek globális természete, a tőke mozgások felszabadítása és a különböző országok közötti „kötségvetési dereguláció” kérlelhetetlen trendje – még az Európai Unió keretei között is – tovább csökkenti az újraelosztási politikák hatékonyságát. A pénzügyi szektor változása ezért jelentős szerepet játszik abban az átalakulásban is, ami az erőforrások társadalmainkon belüli elosztásáról szóló érzékeny viták nyelvezetében állott be. (Ilyen szellemben kellene megvizsgálni az olyan javaslatokat, mint az Európai Közösség tőkejövedelemre kivetett minimum-forrásadója.)

Összességében megállapíthatjuk, hogy ezen fejlemények megnövelték a tőke rugalmasságát és befolyását a gazdasági döntéshozatalban és a vagyontermelésben, miközben egyre nehezebbé válik azoknak a vagyanelosztásra vonatkozó szabályoknak a foganatosítása, amelyekről minden társadalom a saját társadalmi érdekei alapján kíván döntenet. Megnövekedett az „ökonómizmus” kísértése, kockára téve ezzel a társadalmi igazságosságot. Az egyház által is támogatott cél elérésének érdekében fontos, hogy „a vállalat az emberi együttélés magasabb formájának legyen a színtere, hogy a partnerkapcsolat szelleme határozza meg a résztvevők szükségleteit, a különböző felelősségek és funkciók elosztását” (MM #91). Folyamatosan új, építő jellegű vizsgálati módszerek kimunkálása szükséges, amelyeknek alá kell vetni a magántulajdonhoz való jogot (vö. LE #65). E jog sosem lehet kizárólagos: az emberi potenciál kiteljesítése mindig elsőbbséget élvez a magántulajdon sérthetlenségével szemben.

Éppen ezért meglepő az a csend, ami a vagyanelosztást érintő fontos gazdasági és pénzügyi döntések következményeit, illetve az adórendszerek vezérelveit övezi. Különösen igaz ez akkor, ha a tőkéből, illetve a bérből származó jövedelmek egyforma kezelését tekintjük.

Hangsúlyoznunk kell, hogy „a gazdasági mechanizmusok teret engednek a szabad választás és az általuk befolyásolt valóság módosítása számára” (Social Commission of the French Episcopate □1988□); valamint hogy a gazdaságon túl szélesebb összefüggések is léteznek, amelyek az emberi méltóságot és az emberi hivatás betöltését érintik. Még egyszerűbben fogalmazva, a piaci vastörvények elismerése nem jelenti azt, hogy a piacot valamiféle olyan „területenkívüli erkölcs” illetné meg, amire nem vonatkoznak az általános erkölcsi kööttségek (Julliard □1991□).

Rövid távú pénzügyek és preferenciák

⁶ Az 1990-ben kiadott CERC tanulmány mutatja be a kérdést (Centre d'étude des revenus et des coûts, France).

A pénzügyi rendszer mai változásából fakadó második nagy kérdés az idő és a pénz radikálisan megváltozott viszonyát érinti. A gazdasági működés idősíkjá végső soron a tevékenység végcéljával kapcsolatos, s így az egyháznak is foglalkoznia kell vele.

(a) *A pénzügyi szektor olyan irányban változik, ami a jelent előnyben részesíti a jövővel szemben.* Már hangsúlyoztuk, hogy a pénzügyek „rövid távja” szembeállítható az ipar és a hagyományos termelő tevékenységek „hosszú távjával”. Ám ezt a szembeállítást kétségbe vonják azok, akik szerint a megtakarítók rövid távú szemléletének és a befektetők hosszú távú szükségleteinek összekapcsolásában éppen a bankok a lényegi szereplők. Szerintük a pénzügyi rendszer minapi változása alapvetően nem módosított ezen a helyzeten. Másfelől nem kétséges, hogy – a tulajdon hagyományos felfogásával összehasonlítva – a pénzügy a rövid távot és a tőke mobilitását hangsúlyozza, ami a gazdasági tevékenységek tágabb céljait is érinti.

A „pénzügyi mérnökségnek” nevezett új keletű kifejezés ezen új lehetőségek közül sokat magába sűrít. A fogalom az 1980-as évek *adósságra alapozott gazdaságának* megjelenésével került előtérbe. Pótlólagos hitellehetőségek váltak elérhetővé, s ez lehetővé tette a „gazdasági idő” felgyorsulását a háztartások, a vállalatok és az állam számára. Ez a fogyasztás növekedéséhez vezetett, különösen figyelemreméltó módon az Egyesült Államokban, ahol a magán, illetve a közösségi adósságállomány magas szintje történelmileg is megszokottá vált. Számos vállalat nagy ívű terjeszkedési programba kezdett, amelyek azonban törekeny pénzügyi alapokon álltak. Végül sok harmadik világbeli ország egyszerre erőltette a fogyasztás növelését és a még gyorsabb gazdasági fejlődést, ami hatalmas adósságterhet eredményezett, miközben a nyersanyagok eladásából származó bevételi források relatív csökkenésnek indultak.

Főként a pénzügyi szolgáltatások terebélyesedése miatt élünk egy új, adósságra alapozott gazdaságban. A rendkívül jövedelmező kölcsönkihelyezési lehetőségek utáni kutatás magyarázatot ad az 1980-as évek könnyen megszerezhető hiteláradatára, és arra a sokak – de legalábbis a bankok – részéről tapasztalható irányzatra, amelynek során megfeledeztek a kölcsönnyújtás során alkalmazandó alapvető óvatossági szabályokról. Mindezen túl általánossá vált a gazdasági idősíkj lerövidülése. Egy vállalatot többé nem a hosszú távú sikereire alapozott biztos lehetőségei alapján ítélték meg, hanem inkább a nagyon rövid távú jövedelmezősége révén. Emellett a háztartások azonnali fogyasztás iránti igényét egyre gyorsabban kell kielégíteni.

Méltánytalan lenne az eladósodásra általános tilalmat hirdetni. A kölcsönfelvétel – és az ehhez kapcsolódó kölcsönnyújtás – olyan hasznos fejlődést tesz lehetővé, ami egyébként megvalósíthatatlan lenne. A pénzügyi szektor feladata a gazdasági szereplők közötti lehető leghatékonyabb együttműködés biztosítása beruházás megvalósítása érdekében. A közgazdászok joggal beszélnek a kölcsönfelvétel „tőkeáttétel hatásáról”, különösen tartós növekedés idején. Ám amilyen gyakran pozitív hatású lehet ez a lendület, legalább annyira a jelen pillanat preferálását is jelenti. Ez pedig nem hagyhatja közömbösen a keresztényeket, különösen ha ez eszeveszett „jelen-imádatot” von maga után.

(b) A hagyományos egyházi társadalmi tanítás itt igencsak másként tekint a „gazdasági időre”. Az időtényező figyelmen kívül hagyása miatt támadták az egyházat, mellyel alábecsüli a gazdasági fejlődés dinamikáját és túlhangsúlyozza a jelenlegi nehézségek hatását, noha ezen problémák megfelelő helyreigazítása hosszú távú ellenszereket is igényel az azonnali hatásúak mellett. Ide tartozik az egyes harmadik világbeli országokban bekövetkezett vagy be nem következett fejlődés okainak árnyaltabb elemzése is.

Ezzel egy időben azonban *az egyház mindig is hangsúlyozta, hogy az emberek egyéni gazdasági döntéseinek a jövőre kell irányulniuk.* A *Rerum Novarum*ban XIII. Leó a nagyobb megtakarítást

előnyben részesítette a fogyasztással szemben. Hasonlóképpen, a tulajdon mindig a felelősség egyik összetevőjeként jelent meg (vö. GS #71).

(c) Az egyház a gazdaság és az idő kapcsolatának egyéb elemeire is érzékeny. Példának okáért mindenki egyre nagyobb szabadsággal választhat a munka és a szabadidő között – s az utóbbi önmagában is lényeges elem a teremtés és a Teremtőnk közötti kapcsolatban. Ha a gazdasági célokat tekintve a jelen és a jövő között kell választanunk, akkor – *az eladósodott gazdaságra tekintettel – három kulcstényezőt kell megvizsgálnunk: a felelősséget, a hatékonyságot és végső céljainkat.*

Felelősség. A kölcsönfelvétel mind a kölcsönt felvevő, mind a kölcsönt nyújtó részéről feltételezi a visszafizetés valószínűségének alapos vizsgálatát. A felelőtlenség kockázata különösen magas, ha az adósságot másoknak kell átvállalniuk, amint az szuverén államok hosszú távú kölcsönügyleteinél tapasztalható. Itt a visszafizetés terhét a jövőbeli adófizetők milliói hordozzák, és ezzel kapcsolatban számos fejlett és fejlődő ország felelőtlenül járt el. Bizonyos vezetők vakságának köszönhetően néhány ország tönkrement, s ez más országok adófizetői részéről egyre inkább olyan áldozatot követelt, amelyet azok nem önként hoztak meg. Ez nem a közösen gyakorlandó felebaráti szeretet mintapéldája.

A magánszemélyek részére nyújtott kölcsönökre még inkább vonatkozik, hogy a döntés során mások tiszteletére alapozott felelősségre van szükség.

Hatékonyság. Kölcsön jó és rossz célra egyaránt felvehető. Természetesen nincs abszolút érvényű mérce e két eset szétválasztására. Ám két szabály a segítségünkre lehet. Egyrészt a beruházásnak előnyt kell élveznie a fogyasztással szemben, annak jövőbeni társadalmi-gazdasági értéke erejéig. Ennek a hasznosságnak gyakran a piaci értelemben vett jövedelmezőség a legjobb mértéke, ám bizonyos közkiadások – mint például az oktatásra fordított összegek – csak a hasznosság tágabb értelmezése alapján igazolhatók.

Másrészt a harmadik világban felhasznált megtakarításoknak – amennyire csak lehetséges – előnyt kell élvezniük a fejlett országokkal szemben. Az ilyen jellegű „tőke-visszaforgatás” a fejlődés gazdasági előfeltétele. Ezen elvek gyakorlati alkalmazása azonban közel sem magától értetődő.

El kell ismerni, hogy a harmadik világban a tőke „jövedelmezősége” alacsonyabb, mint az északi félteke országaiban. Napjaink valóságában a megtakarítások – csekély mértékben – inkább délről északra áramlanak. Ennek az anomáliának a pusztá elítélése nem elegendő.

Mindenekelőtt biztosítanunk kell ezen országok számára azokat az eszközöket, amelyekkel megtalálhatják e folyamat ellenszerét, azaz hogy stabilabb gazdaságpolitikák révén sokkal vonzóbbak legyenek a befektetési feltételek. Ez zajlik Európában a déli régiók támogatásával, valamint Kelet-Ázsiában is találkozhatunk hasonlóval.

A harmadik világot illető kétféle kísértés egyikébe gyakorta beleesnek a gazdag országok. Egyrészt a szegények sorsukra hagyása említhető, ami a tőkeáramlás leállításához vezet, másrészt pedig a túlzott lazaság, ami hatalmas mennyiségű erőforrás áramlását teszi lehetővé anélkül, hogy annak felhasználását tisztán átlátnák. A pénz ekkor a lelkiismeret-megnyugtató pusztá eszközevé lesz. Mindkét magatartásforma kerülendő. Minthogy az elmúlt harminc évben hatalmas összegek áramlottak fölöslegesen a harmadik világ felé, az intellektuális tisztesség megköveteli, hogy ezek hasznos felhasználása érdekében gazdasági reformok és az elért eredmények függvényében alakítsanak ki bizonyos hitelfeltételeket. Ám ez a feltételrendszer

csak akkor értelmes – és csak akkor lehet sikeres –, ha a haszonélvező országgal folytatott valós párbeszédre nyugszik és ott hozzájárul a tényleges társadalmi szolidaritás kialakulásához.

Végső célok. Szembesülve a napjaink legtöbb gazdasági tevékenységét megfertőző rögeszmés rövid távú szemlélettel (azaz a „jelen-imádattal”), szükséges emlékeztetni arra, hogy jelenünk nem az emberi lét végső célja. Gazdasági ügyleteink egy tágabb, történelmi összefüggésben nyernek értelmet: a számunkra teremtett világ korábbi, illetve minket is túlélő ajándékát jelentik. Gondnokok vagyunk és a szőlő bérlői (Mt 21,33), nem pedig örökösök, s még kevésbé tulajdonosok. Az ökológiai mozgalom – túlkapásai ellenére – csupáncsak egy vetületét nyújtja ezen hitbeli meggyőződésnek. Számot kell adnunk arról, hogy miként őriztük meg és gyarapítottuk a kapott ajándékot.

Végül, földi életünk, s még inkább gazdasági életünk, csak egy kis szeletét jelentik végső rendeltetésünknek. Arra vagyunk hivatottak, hogy Istenben járjunk. A hivatásunkat jelentő „e világi” kötelezettségünk soha nem állhat szükséges lelki függetlenségünk útjába. A gazdasági fejlődés hatalmas és fontos feladat, mely érzelmi és értelmi erőfeszítést követel meg részünkről, ám ez sohasem képezheti reményeink alapját. II. János Pál szavaival „*a gazdasági szabadság az ember szabadságának csak az egyik eleme*” (CA #39).

A pénzügyi etikából származó következmények

A pénzügyi etika mindannyiunkat érintő kérdés, s ezen a területen semmi sem helyettesítheti az egyéni ítélőképességet. Mindannyiunknak – lett légyen szó pénzügyi szakértőről, vállalatvezetőről vagy köztisztviselőről – konkrét élethelyzetekre kell lefordítania a korábban tárgyalt irányelveket. Mivel mindig fennáll a veszély, hogy a pénz irányítsa az embert és ne fordítva, a pénzügyeinkkel való bánásmód komoly „lelkiismeret-vizsgálati kötelezettséget” jelent. Néhány szempontot ajánlunk arra vonatkozóan, hogy ezen kérdések miként kezelendők a különféle helyzetekben, illetve mérlegeljük a felmerülő kötelezettségeket.

(1) *Minden személy* kétféle minőségben érintett a pénzügyekben: mint *megtakarító* és mint *kölcsönt felvevő*.

Megtakarítóként megtakarításaink legjobb felhasználására kell figyelemmel lennünk. 1982-ben a francia püspökök például úgy beszéltek a megtakarítások fontosságáról, mint „*csekélyebb jövedelmezőségük ellenére is társadalmilag hasznos*” dolgokról. Ám az egyén számára nyilvánvalóan egyre nehezebb a megtakarítások társadalmi értékének megítélése. Egyrészt a pénzügyi közvetítés terebélyesedésével és felerősödésével egyre összetettebbé válik a gazdaság. A megtakarító így gyakran igen nehéz helyzetbe kerül, amikor megtakarításának „végső” felhasználására próbál fényt deríteni – sőt, számos közgazdász szerint ezen törekvés mára már idejétmúlttá vált. Másrészt az egyénnek biztos ismeretekkel kell rendelkeznie bármely pénzügyi terv „társadalmi hasznossága” felől. Ebből a szempontból ez talán azért szükséges, hogy ne akarjunk összevetni egy valószínűleg alig jövedelmező, szegény térségbeli vagy harmadik világbeli beruházást egy nagy és modern vállalatba történő ígéretes befektetéssel. Viszont az is nyilvánvaló, hogy a pénz improduktív módon is felhasználható (például pénzfelhalmozásra), s ez semmiféle „felhasználói értékkel” nem rendelkezik. A megtakarítónak a legmesszebbmenőkig korlátoznia kell az arany- és nemesfém-felvásárláshoz hasonló befektetéseit.

Lehetséges a megtakarítások felhasználásának társadalmi érték szerinti vizsgálata, amennyiben a megtakarító számára rendelkezésre állnak a megfelelő információk. További két szempont mindenki számára hasznos lehet. Először is kerülendő a pénzalapokkal való nyilvánvaló

visszaélés, ugyanis bizonyos befektető országok és pénzügyi közvetítők csekély jelentőséget tulajdonítanak pénzügyi forrásaik eredetére, függetlenül attól, hogy az esetleg kábítószer-kereskedelemből, harmadik világbeli vagy egyéb korrupcióból, illetve adóelkerülésből ered. Néhány újabb bankcsőd jelzi, hogy erkölcs és önérdék egyaránt elutasítja az ilyen jellegű befektetéseket.

Fontos, hogy a megtakarító országban fennálló adó- és vámkötelezettségek mértéke ne kényszerítse külföldre a befektetéseket. Szerintünk ez egy olyan újabb minimumkövetelmény, ami minden országban – különösen a harmadik világban – a társadalmi igazságosság és a gazdasági fejlődés fenntartása érdekében szükséges.

Mindenkinek végig kell gondolnia a megtakarításokból származó személyes jövedelmének felhasználását, legalább (ha nem jobban) a megtakarítás tényleges felhasználásának erejéig. Magától értetődő a kíváncsi – és a gazdaság működése szempontjából is üdvös –, hogy megtakarításait mindenki a lehető legjövedelmezőbb módon hasznosítsa. Ám senki sem mentesülhet a szegénység eszménye és a megosztás kötelezettsége alól, amely igény az erőforrások növekedésével egyre erőteljesebbé válik. Tudatában kell lennünk, hogy a modern társadalom jelentősen megnehezíti ennek az elképzelésnek a gyakorlati megvalósítását. Csakhogy inkább jövedelmünk, mintsem megtakarításaink felhasználásából fakad az az elsőrangú követelmény, hogy konkrét tartalommal töltsük meg a „földi javak egyetemes rendeltetésének” elvét.

Az egyén is egyre gyakrabban kerül a kölcsönt felvevő szerepébe a mai világban. Amint korábban világossá tettük, tevékenysége során a kölcsönt felvevőnek is be kell tartania a felelősség és a hatékonyság követelményeit (lásd a *Rövid távú pénzügyek és preferenciák* című alfejezetet). Felelősen meg kell vizsgálnia a kölcsön jövőbeli visszafizetésének valószínűségét, hogy a visszafizetés meghiúsulása esetén ennek – sokszor nem csupán pénzügyi – következményeit ne az ember saját családja, vagy mások legyenek kénytelenek viselni. A hatékonyság elvének figyelembevételét a kölcsönfelvétel révén „felgyorsult gazdasági idő” indokolja, de csak abban az esetben, ha ez a valódi személyes fejlődés számára nagyobb teret enged.

Általánosabban megfogalmazva elmondható, hogy a pénz felhasználására mindenkinek csak eszközként kell tekintenie, ami egy nagyobb cél szolgálatában nyeri el értelmét. A keresztények számára ez annak az Isten által teremtett világnak a gyarapítását kell jelentse, mely Tőle ered és Hozzá tér majd vissza. Többnek kell lennünk a csak aggodalmaskodó tulajdonosnál, s tevékeny befektetőként kell viselkednünk. A *talentumokról szóló példabeszéd* foglalja össze a legjobban az efféle pénzügyi mentalitást (Mt 25,14–30).

(2) A *pénzembert* közvetlenül érinti a *hatalmi koncentráció kockázata és a kísértés, hogy a pénzzel való foglalatosságot öncéllá emelje*. Ez erős erkölcsi tartást követel meg a személy részéről. Keresztény pénzügyi szakemberek igazolják, hogy csakugyan lehet erkölcsi törvények szerint tevékenykedni ezen a területen is.

E ponton tisztán meg kell különböztetnünk a közvetítő szerepét a piaci résztvevőétől. Az ügynöki jutalék központi szerepet játszik a pénzügyi tevékenységekben: a megtakarító és a befektető között a „klasszikus” banki hitelnyújtáskor vagy a pénzügyi piacokon történő üzletkötésnél; illetve a vállalatok között a kereskedelmi bankok által bonyolított fúziós és vállalat-felvásárlási ügyleteknél.

Az összes ilyen közvetítői szerep mélyén a *bizalom* fenntartásának igénye húzódik meg, ami öröndetes. A megtakarító és a bankja, illetve közvetítője közötti kapcsolat bizalmi viszonyt

feltételez: a bankárnak bíznia kell a hitelt felvevőben; a vállalatvezetésnek pedig a bankja által adott tanács alkalmazhatósága és megfontoltsága iránt kell bizalommal lennie. Eme bizalom tágabb, közösségi vetületét jelenti az, hogy olyan jellegű szabályok kialakításától és olyan szakmai felügyelet meglététől függ, ami a piacon „egyenlő esélyeket” biztosít. Az ennek megfelelő piaci szerkezet és az igazságos pénzügyi kockázatmegosztás kialakítása – a szubszidiaritás elvének megfelelően – elsősorban magának a banki szférának a feladata, sokkal inkább mint a hatóságoké. Azonban a pénzvilág közös szakmai tömörülései iránti igény semmiképpen sem torkollhat a saját önérdek pusztá érvényesítésébe.

Ám a bizalom egyéni vetülettel is rendelkezik, ami tényleges szakmai hozzáértés felmutatásából és azokból a magas erkölcsi normákból fakad, amelyek túlmutatnak a szakmai tömörülés felelősségén. Vajon megfogalmazhatók-e további „bizalmi kötelezettségek”? A kérdés kapcsolatban áll azzal a már korábban említett nehézséggel, hogy a kölcsönt felvevőknek és a megtakarítóknak egy olyan gazdaságban kellene áttekinthető döntéseket hozniuk, amelyben komoly szerepet játszanak a közvetítők.

A pénzembereknek mindenekelőtt az olyan nyilvánvaló visszaélésekkel szemben kell fellépniük, mint a bizonytalan eredetű pénzek, az adó- és vámelkerülés, vagy az egyértelműen improduktív és felesleges beruházások. Mindezen jelenségek könnyebben elkerülhetők, ha az általános szakmai előírások – melyeket speciális rendelkezésekkel egészítettek ki – biztosítják, hogy a versenyző felek ugyanazon szabályok szerint működjenek. *Ám az ilyen általános kötelezettségek hiánya önmagában nem igazolhat egyéni visszaélést.* Az alulszabályozottság nem menti fel a tevékenység résztvevőit a rendszeres önvizsgálat alól, különösen nem az egyre bonyolultabbá váló pénzügyi innovációk „szürke” zónáiban vagy „egyenlőtlen” pénzügyi viszonyok esetén: némely ügyfél ugyanis technikai apparátus vagy idő hiányában esetleg képtelen mérlegelni a számára felkínált alternatívák következményeit.

Általánosabban megfogalmazható, hogy a pénzemberek központi szerepet játszanak a végső célok meghatározásában. Nem kell hogy ezen célok őrzői legyenek, de informálás és tanácsadás révén kötelességük a lehető legteljesebb mértékben segíteni másokat a pénzügyi alternatívák áttekintésében. Itt egyszerű és összetett alternatívákról egyaránt szó lehet. A befektető vagy a kölcsönt felvevő számára testre szabott választási lehetőségek sorát kell kínálni, mintsem hogy egységesített vagy a közvetítő számára maximális profitot hozó termékre kellene szorítkozni. A másik szélsőséges esetben a bennfentes kereskedelem – azaz a bizalmas információkkal való személyes visszaélés – a fennálló bizalmi viszony elárulását jelenti. A pénzügyekben érintetteknek tehát rendkívül szilárd igazságérzékkel kell rendelkezniük.

Ám maguk a pénzemberek is egyre jelentősebb *közvetlen szerepet játszanak a piacokon.* A kereskedelmi bankokon keresztül érzékelhető a spekulánsok számának korábban már tárgyalt modernkori gyarapodása (lásd a *Spekuláció* című alfejezetet). Megpróbáltunk rámutatni, hogy a spekuláció lényegét képező előrelátás nem eredendően erkölcstelen, és vitathatatlanul hasznos is lehet, noha bizonyos mértékű szellemi és gazdasági kockázatot szintén magában rejt. Ez utóbbi veszély miatt bizonyos megszorításokat kell tenni, először is az egyénekre vonatkoztatva, akiknek távol kell tartaniuk magukat a pénz erkölcsromboló hatásától – vagy II. János Pál szavaival a „*profit utáni kizárólagos vágytól*” (SRS #37) –; majd a vállalatokra vonatkoztatva, amelyeknek a szélesebb társadalomban betöltött céljaikhoz kell állhatatosan ragaszkodniuk; s végül a kormányzatokra vonatkoztatva, amelyeknek szabályozó szerepkörükben kell

biztosítani a közjó érvényesülését.⁷ Az evangélium nem szolgál „bankárról szóló példabeszéddel”: mindazonáltal számunkra úgy tűnik, hogy a sziklára építkezés igénye – a homok helyett – az ezen a területen is szükséges bölcsesség és bizalom legjobb összefoglalása (Mt 7,24–27).

(3) Maguk a *vállalatvezetők* azok, akiknek át kell ültetniük a gyakorlatba a *munka elsőbbségét a tőke felett*, mely elvre – hivatkozással az ember elsőségére – az egyház folyamatosan emlékeztet. Az elv alkalmazása néhány kézzelfogható nehézségbe ütközik (lásd *A humanista követelmény: a munka elsőbbsége a tőke felett* című alfejezetet), s ezért bizonyos mértékű szabályozás szükséges.

A vállalat életében a pénzügyi és a szűkebb értelemben vett termelő területeknek – bizonyos feltételek teljesülése esetén – inkább egymást kiegészítő jellegűeknek kell lenniük, mintsem egymással versengőknek (lásd a „*Szétkapcsolás*” című alfejezetet). Ennek az az első szükséges feltétele, hogy a *vállalatnak* tágabb – és nem csupán szigorú jogi – értelemben *kell elkötelezettnek maradnia általánosabb társadalmi céljai iránt*. Ez olyasfajta egyensúlyt feltételez a tőke és a munkaerő között, amely nem jár a tőke rövid távú jövedelmezőségének túlzott előnyben részesítésével a munkaerő hosszabb távú védelmével szemben. A pénzügyi műveletek bonyolításakor az ipari versenyképesség általános megőrzését kell szem előtt tartani.

A második feltétel – ami az elsőből következik – a *vállalat pénzügyi tevékenységeinek alapos felügyeletét* jelenti, azaz annak vizsgálatát, hogy a vállalat milyen erőforrásokat használ és hogy milyen kockázatokkal kell szembenéznie. A pénzügyi kérdésekben túl sok vállalat „a divatot követte” a szükséges szakmai hozzáértés – vagy az erre vonatkozó igény – nélkül; aminek utólag meg is fizették az árát.

A kifelé irányuló terjeszkedés olyan hamisítatlanul „kapitalista” módozatainak kialakulása, mint amilyenek például a felvásárlási kísérletek, önmagukban nem összeegyeztethetetlenek a vállalatok, mint munkaközösségek tiszteletben tartásával (lásd a „*Szétkapcsolás*” című alfejezetet). Azonban – minthogy az ilyen felvásárlások drámai mértékben előnyben részesítik a tőke érdekeit – az ilyen esetekben a vállalati dolgozók jogainak tiszteletben tartására különös figyelmet kell fordítani. Amint láttuk, ilyen esetben nagyfokú átláthatóságot kell biztosítani az érintett dolgozók számára, különösen a megcélzott vállalat esetében. Továbbá közösen megfogalmazott, valódi hosszú távú terv kialakítása szükséges a vállalat jövőjét illetően, ami például az új, kedvező hatású iparági kölcsönhatások bemutatását is tartalmazza. Ez a kritérium sem az „ellenséges” felvásárlási kísérleteket, sem pedig bizonyos részvényeladásokat nem képes megakadályozni, de a korábbi tapasztalatból levonható tanulságok megértését jól kifejezi. A kizárólagosan pénzügyi célokat szolgáló vállalati vagyonkifosztás (asset stripping) sosem mehet végbe komoly emberi szenvedés és súlyos igazságtalanság felbukkanása nélkül.

Ugyanígy, a vállalatvezetőknek olyan szabályokat kell magukkal szemben érvényesíteniük, amilyenek alkalmazását saját vállalatuk felvásárláskor váránának el a másiktól. A bármely felvásárlási kísérlettel szemben tanúsított túlzott mértékű védekezés – minthogy költséges és túlságosan rugalmatlan belső készleteket igényel – az egyik legbiztosabb eszköze annak, hogy a vállalat általánosabb érdeke ellen dolgozzunk.

E ponton csábító lehetőségként kínálkozik az evangélium hűtlen intézőről szóló példabeszédének említése (Lk 16,1–13), mint a pénzügyi „fuite en avant” (azaz az adósság

⁷ A szabadsággal és a pénzzel kapcsolatos gyakorlati megfontolások alapos elemzését lásd: Pour une éthique des marchés financiers (1990).

megalapozatlan elengedésének) iskolapéldája, ami az intézőre bízott közösség kárára ment végbe. A hűtlen intéző a szívtelen szolgáló ellentéte (Mt 18,23–35). Ám Krisztus további dolgok megfontolására szólít fel: természetes, hogy a ránk bízott anyagi javakra hozzáértéssel és tisztességgel kell vigyáznunk, ám ezek mindig csak másodlagosak az igazi javakhoz képest, amelyeknek mértéke az Isten és a képmására alkotott ember.

(4) *A hatóságoknak az igazságosság végső letéteményesének kell lenniük* ezen a területen. A pénzügyi műveletekkel való visszaélések kockázatával szemben minden ember jogainak igazságos érvényesülését kell biztosítani. Társadalmi igazságosságnak kell kialakulnia, ami biztosítja, hogy a pénzügyi szektor ne okozza a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek növekedését.

Ebben az összefüggésben a megtakarítások adóztatása, valamint a felvásárlások, a spekuláció és a pénzügyi tevékenységek megfelelő törvényi szabályozása szükséges. Ideális esetben a vállalatok és az egyének fenti tevékenységekből származó jövedelmeit úgy adóztatják, hogy az a lehető legnagyobb mértékben hasonló legyen a többi termelő tevékenység adóztatási gyakorlatához. Nehezen igazolható a munkából származó jövedelmek hátrányos helyzetű megkülönböztetése a tőkejövedelmekkel szemben. A kétféle jövedelemtípus adóztatásának egybevetésekor természetesen figyelembe kell venni a tőkére kivetett pótlólagos adókat is.

A spontán módon alakuló pénzügyi tevékenységek és az államok között versenyfutás kezdődött, s az államok nem fogadhatják el azt az érvelést, hogy a piaci erők működése kizárja a demokratikus jellegű politikai vagy társadalmi megoldásokat. Ebben az összefüggésben ma a hatóságoknak a pénzügyek két vetületére kell különös figyelmet fordítaniuk. Az első *a nemzetközi együttműködés* elengedhetetlen szükségessége. Szembesülve a globális és nagymértékben ingatag pénzügyi piaccal, egyetlen kormányzat sem cselekedhet egyedül, ugyanis a tőke könnyedén vándorol a lazább szabályozást alkalmazó országokba. A gyakran elégtelen nemzetközi együttműködés tovább növeli azokat a kockázatokat, amelyek a pénzügyek gazdaságban betöltött egyre nagyobb szerepéből fakadnak. Mindazonáltal jelentős sikerek is elkönnyelhetők ezen a téren, ilyen például a fejlett országok 1989 óta folyó intézkedései a kábítószerral összefüggő pénzmosással szembeni harcban. Ezt a példát sürgősen követni kell más területeken is.

Ám az igazi alapkérdés túlmutat ezen. Keresztény szempontból a kölcsönös függőségnek a szolidaritás elmélyüléséhez kell vezetnie. *„Pozitív és erkölcsi értéként kiemelhetjük az emberek és nemzetek együvé tartozásának növekvő tudatát”,* mert ez az első lépést jelenti az emberiség egységének és testvériségének felismerésében (SRS #38). Az egyház azonban azt is tanítja, hogy ha a kölcsönös függőségre úgy tekintünk, mint amit *„a mai világban a kapcsolatok meghatározó rendszerének fogadnak el”* (uo.) és erkölcsi kategóriaként kezelnek, akkor a szolidaritás (mint erkölcsi és társas magatartás) valamiféle ezzel összefüggő válasznak, sőt akár „erénynek” is tekinthető. *„Ez nem holmi szájalom és bizonytalan irgalmasság, vagy felületes részvét annyi szenvedő ember iránt, hanem ellenkezőleg: eltökélt akarat és állandó gondoskodás a közjóért, azaz mindenkiért külön-külön és összességében, mert mindnyájan felelősek vagyunk egymásért.”* (uo.)

Ez a kölcsönös függőségtől a szolidaritás felé történő elmozdulás jelenti annak a válasznak a lényegét, amelyet a társadalomnak kell adnia a pénzügyi szektor változására. Ezt a társadalmi válaszadást a politikai vezetők tekintélyével kell megtámogatni. A pénzügyi szektor a társas viszonyok lényegét befolyásolja. Nagy az „ökonómizmus” kísértése a tőke és a munka kapcsolatát illetően. Ez erős profit utáni vágyat és hatalmi törekvéseket ébreszthet az

egyénekben, megváltoztatja a vagyon igazságos elosztását, és befolyásolhatja az általános gazdasági célokat is.

Ebből a szempontból Európa fejlődése mintaként szolgál arra, hogy a kölcsönös függőség és a szolidaritás között miként lehet kedvező hatású feszültség a gazdasági fejlődés egy intézményén belül, s ugyanakkor fontos alkalmassági vizsgát is jelent a társadalom számára arra vonatkozóan, hogy találunk-e módot közös emberi hivatásunk megvalósítására (vö. Semaines Sociales de France □1992□). Európa ez ideig „kölcsönös függőséget teremtő gépezetként” működött, különösen gazdasági területeken, valamint a – közös európai piac fejlődéséhez tartozó – pénzügyi szektorban.

De olyan tágabb célok nélkül, mint például a szolidaritás elősegítése, e próbálkozás még gazdasági szempontból is kudarcra van ítélve, mert a vele járó kölcsönös függőség – hacsak nincs magasabb cél szolgáltatába állítva – csupán a nemzetek közötti ellenségeskedések visszatérését eredményezheti. Ám ha mindennek ellenére is sikeres lenne, akkor is feledésbe merülne valódi célja, a közjó felé törekvés előmozdítása.

A pénzügyi szektor változására adott válasz során a kormányzatok második kötelezettségét annak bizonyítása jelenti, hogy *felismerték a hosszú távú megfontolások jelentőségét*. Hangsúlyoztuk (lásd a *Rövid távú pénzügyek és preferenciák* című alfejezetet), hogy a pénzügyi szektor az „itt és most” előnyben részesítéséről tesz tanúbizonyságot, ami az adósságra alapozott gazdaságban a „jelen-imádat” szélsőségébe torkollhat. Amennyiben nem kívánjuk feláldozni a jövőt a jelen érdekében, és kitarunk társadalmi modellünk szilárd alapokra helyezése mellett, úgy a hatósági beavatkozásoknak ellensúlyozniuk kell a piacok rövidlátását, sőt azok időnkénti hisztériáját is. Nem mindig világos, hogy miként fordítsuk le ezt az ellensúlyozó szerepet a gyakorlat nyelvére, de fontos, hogy az erről szóló politikai viták a jövőbeli trendekkel és a jelen realitásaival egyaránt foglalkozzanak. A folyamatot jelenleg inkább az olyan félelmek éltetik, mint például a nacionalizmus vagy a bolygónk ökológiáját érő fenyegetettség rémképe, s nem a jövőbe vetett remény. Ám az – önmagában a dinamizmus jeleként is értelmezhető – hatalmi csatározások tényének beismerése mellett is remélhetjük, hogy a hosszútáv szélesebb látókörű és stratégiai víziója felülkerekedhet a rövid távú taktikai célokon. A politikusok egyik feladata az, hogy bekapcsolódjanak a jövőről szóló tanításba. Maga a politikusai tevékenység is befolyásolja a jövőt, de még inkább az állampolgárok által vallott és kifejezésre juttatott várakozások.

Ezért alapvető fontosságú az ember végső céljainak kérdése, melynek hangsúlyos szerepet kell kapnia a kormányzatok és mindannyiunk hosszú távú törekvéseiben. Szembesülve a pénzügyekben és a gazdaságban rejlő lehetőségekkel, nem adható kizárólag pénzügyi vagy gazdasági jellegű válasz: tekintetünket magasabbra kell emelnünk.

Ha kifejezett célunk „*az ember és az emberiség teljes fejlődésének*” megvalósítása, amint azt VI. Pál és II. János Pál megfogalmazták, akkor az e kihívásokra adott válasznak – a keresztény álláspont szerint – túl kell mutatnia a vezetés mikéntjének egyszerű kérdésén, bármilyen hatékony legyen is az. Mivel a társadalmi viszonyok lelki vetülettel is rendelkeznek, ezért a kérdésekre adott valódi válasznak is erkölcsi és szellemi tartalmat kell hordoznia. A válaszadás során át kell esni egy olyan megtérésen, ami megújult hűséget eredményez az evangélium iránt, s elvezet ahhoz a rendíthetetlen elszántsághoz, mely semmi olyasminak sem enged, ami alááshatja az ember Istentől kapott hivatását.

Figyelembe véve ezt a párbeszéd iránti nyitottságot, a politikai tevékenységnek egyszerre kellene visszafogottabbnak (ugyanis a politika sosem helyettesítheti az egyes emberek lelkiismeretében

gyökerező ítélőképességet) és ambiciózusabbnak lennie; minthogy a szavak és a tettek világában egyaránt irányt kell mutatnia. Itt utalhatunk Jézus azon megtérésre és bölcs előrelátásra való felszólítására, melyre Lukács evangélista emlékeztet a 14. fejezet 25–33. versében.

Egyének, pénzügyi szakemberek, vállalatvezetők, politikusok és ügyintézők egyformán nagyon nehéz helyzetben vannak, ám mindegyikük rendelkezik a gazdasági tevékenységhez szükséges erkölcsi elkötelezettséggel. A pénzügyi szektor változása az erkölcsi kívánalmakat bonyolultabbá tette, de mivel a folyamat a gazdasági fejlődést is elősegíti, ezért az igazságosság és a személyes biztonság új perspektíváit is megnyithatja. A keresztényeknek gazdasági tevékenységük értelmének keresése során – a fenti előnyök valóra váltása érdekében – aktívnak, s nem passzívnak kell lenniük. Pontosan ez az a szerep, amelyre a „ti vagytok a föld sója” kijelentés is utal.

HIVATKOZÁSOK

Albert, M. □1985□: *Sur l'économie, la parole au peuple de Dieu*; Le Centurion

Beffa, J.-L. □1990□: *L'espace de l'entreprise*; Projet, Tavasz

Bouvier, J. □1989□: *La déficience des marchés efficients*; Banque, szeptember

Congregation for Catholic Education □1988□: *Guidelines for the Study and Teaching of the Church's Social Doctrine in the Formation of Priests*; No. 42., Róma

Fondation pour le progrès de l'homme □1992□: *Marchés financiers: une vocation trahie?*; Geneva

Giraud, P. N. □1990□: *La speculation souhaitable*; Le Monde, október 26.

Julliard, J. □1991□: *Le génie de la liberté*; Le Seuil

Perrot, E. □1988□: *Finance et morale*; Cahiers pour croire aujourd'hui, november

Pour une éthique des marchés financiers □1990□; Banque, január-február

Semaines Sociales de France □1992□: *Concurrence et solidarité: l'économie de marché jusqu'où?*; Editions Sociales de France

Social Commission of the French Episcopate □1988□: *Face au défi du chômage, créer et partager*, megjelent: *Cahiers pour croire aujourd'hui*, No. 24., No. 54.

Soros, G. □1992□, The Guardian, december 19.